

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

Svaigedas Stoškus

Civilinės teisės studijų programa

**APKALTOS INSTITUTAS LIETUVOS KONSTITUCINĖJE
TEISĖJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
prof. J. Žilys

Katedros vedėjas –
prof. E. Jarašiūnas

Vilnius 2006

TURINYS

Išvadas	4
1. Aukštųjų valstybės pareigūnų atsakomybės klausimas lyginamojoje konstitucinėje teisėje	6
1.1. Konstitucinės atsakomybės samprata.....	8
1.2. Konstitucinės atsakomybės samprata bendrosios teisės tradicijos šalyse.....	10
1.3. Konstitucinė atsakomybė civilinės teisės tradicijos šalyse.....	13
2. Apkaltos institutas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje	16
2.1. Apkaltos proceso iniciatyvos teisė	19
2.2. Pareigūnai, kuriems gali būti taikoma apkaltos procedūra.....	21
2.3. Specialios tyrimo komisijos sudarymas Seime.....	24
2.3. Apkaltos proceso pagrindiniai bruožai Seime.....	27
3. Konstitucinis Teismas apkaltos procese	31
3.1. Kaltės klausimas konstituciniame teisiniame procese.....	34
3.2. Nusikaltimo padarymas kaip pagrindas patraukti konstitucinėn atsakomybėn.....	36
3.3. Priesaikos sulaužymas kaip pagrindas patraukti konstitucinėn atsakomybėn.....	42
3.4. Šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kaip pagrindas patraukti konstitucinėn atsakomybėn.....	45
3.5. Teisės ir fakto santykis apkaltos procese.....	49
Išvados	52
Šaltiniai ir literatūra	54
Santrauka	59
Summary	60

Raktažodžiai: *Konstitucija, apkaltos institutas, priesaikos institutas, Konstitucinis Teismas, konstitucinė atsakomybė, šiurkštus konstitucijos pažeidimas, teisė ir faktas.*

Key words: *Constitution, institution of the impeachment, Oath Institution, Constitutional Court, Constitutional responsibility, major violence of constitution, law and fact.*

Anotacija: *analizuojamos apkaltos instituto ištakos įvairių valstybių konstitucinėje teisėje. Nagrinėjamos šio instituto įgyvendinimo problemos, taikymo pagrindai, eiga bei pasekmės. Teorinė analizė grindžiama realių politinių apkaltos bylų praktika. Nagrinėjamas teisinės, politinės ir konstitucinės atsakomybės santykis. Atskleidžiamos Seimo pagrindinės funkcijos apkaltos procese, šio proceso stadijos, Seimo laikinųjų bei specialiųjų tyrimo komisijų vaidmuo apkaltos procese. Aptariamas Konstitucinio Tesimo vaidmuo apkaltos procese. Nagrinėjamas Konstitucinio Teismo nustatytų faktų, bei iš rezultatyvios apkaltos pritaikymo asmenims kylančių teisinių padarinių, klausimas.*

Annotation: *the paper analyses the origins of this institution of impeachment in different states constitutional law. Also it discusses the problems of implementation, the grounds of application, the process and the legal consequences of this institution. The theoretical analysis is based on practice of real political impeachment cases. The ratio of juridical, political and constitutional liability is analyzed. The present article discusses the main stages of an impeachment procedure, the main functions of Seimas and the role of Seimas provisional and selective investigative commissions in the process of impeachment. Also the role of Constitutional Court in impeachment process, the question of Constitutional Court established facts and the question of legal consequences originated from the useful impeachment procedure application to persons is analyzed.*

IVADAS

Darbo aktualumas ir problematika. Pats temos pavadinimas duoda pagrindą teiginiui, kad apkaltos institutas Lietuvos konstitucinėje teisėje egzistuoja. Ir čia galima iškelti klausimą, ar egzistuoja Lietuvoje apkaltos doktrina – mokslinių teisinių politinių, žinių sistema? Ar egzistuoja lietuviška apkaltos doktrina, kuri skirtųsi iš esmės nuo kitų valstybių sukurtų apkaltos doktrinų? Jeigu tokia, tipiška, apkaltos doktrina yra, tuomet, koks jos santykis su kitų valstybių apkaltos institutu? Čia būtina atskleisti, kas apskritai yra apkaltos institutas konstitucinėje teisėje.

Apkaltos bylų nėra daug: Lietuvoje – 2, o pasaulyje geriau žinomos JAV prezidentams keltos apkaltos bylos. Jau po lietuviško „votergeito“ 2003–2004 metų skandalo, iš pareigų pašalintas ir Pietų Korėjos Prezidentas. Taigi praktinių bylų netgi pasauliniu mastu, susijusių su šios temos nagrinėjimo objektu, labai mažai, todėl tokių bylų lyginamoji analizė yra gana problematiška.

Pastaruoju metu visuomenėje dažnai galima išgirsti tokias sąvokas, kaip „apkalta“, „apkaltos procesas“, „apkaltos proceso konstitucinė samprata“, „politinė atsakomybė“, „konstitucinė atsakomybė“. Šių sąvokų naudojimo problemiškas pasizymi tuo, kad jos yra susijusios tarpusavyje – jas vienija apkaltos institutas, tačiau šio sąvokos nėra tapačios, ir naudotinos skirtinguose kontekstuose, nagrinėjant apkaltos institutą teisiniu aspektu. Tačiau, realiame visuomenės gyvenime taip nėra – dažnai šios sąvokos „suplakamos į vieną“ arba joms net suteikiama nauja, visiškai ydinga samprata: neskiriama politinė atsakomybė nuo teisinės, politinis apkaltos procesas nuo – teisinio proceso; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau Teismas) funkcijos apkaltos procese painiojamos su Lietuvos Respublikos Seimo (toliau Seimas) bei Lietuvos Respublikos bendros kompetencijos teismų (toliau teismai) funkcijomis apkaltos procese. Taigi iškyla politinės ir teisinės atsakomybės santykio problema: apkaltos procese dalyvauja Seimas- kaip politinė institucija, ir Konstitucinis Teismas – kaip teisinė institucija. Todėl visuomenėje neretai galima išgirsti teiginių, kad Seimas ar Konstitucinis Teismas „*nuteisė*“.

Nagrinėjama tema moksliniu lygmeniu analizuota nepakankamai, gana fragmentiškai ir siauru kontekstu – kuriuo nors aspektu. Pvz., E. Jarašiūnas nagrinėja aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos kai kurias problemas [39]. Šiuo metu Vilniaus universitete, Teisės fakulteto Konstitucinės ir administracinės teisės katedroje, Mindaugas Statkevičius rengia daktaro disertaciją „Apkalta kaip konstitucinės atsakomybės forma“ [55]. Taigi netrukus, tikėtina, pasirodys pirmoji daktaro disertacija šia tema.

Visuomenei aktualu, kad aukščiausi valstybės pareigūnai laikytųsi esminių viešosios teisės principų: jiems leidžiama tik tai ir tik tiek, kiek tiesiogiai numatyta jų kompetencijos ribas reglamentuojančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose. Kalbant apie apkaltos procesą, yra svarbus, dar iš Romėnų teisės atėjęs, principas „*audiatur et altera pars*“. Apkaltos procesas – tai

politinis konstitucinis apkaltinimas, taikomas aukštiesiems valstybės pareigūnams individualiai, ir čia būtina atskleisti, kodėl apkaltos procesas yra viena iš politinės, o ne teisinės, atsakomybės rūšių.

Naudojama literatūra. Pagrindinis šaltinis yra Konstitucija, Konstitucinio Teismo priimti nutarimai: „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ ir 2004 metų Konstitucinio Teismo išvada dėl Lietuvos Respublikos Prezidento (toliau Prezidentas) Rolando Pakso veiksmų atitikimo Konstitucijai; taip pat kiti Konstitucinio Teismo nutarimai, Seimo statutas, įstatymai. Kiek tai susiję su nagrinėjama tema, bus lyginamos kai kurių pasaulio valstybių Konstitucijos. Apie apkaltos institutą daug medžiagos galima rasti ir internete, taigi internetas – taip pat vienas iš literatūros šaltinių. Kas susiję su jurisprudencija šia tema, bus nagrinėjamos D. Sauliūno [14], Audriaus Skaisčio publikacijos [15]; Juozo Žilio, Egidijaus Jarašiūno, Egidijaus Šileikio, Alfonso Vaišvilos mokslinės pozicijos šia tema, nacionalinė konstitucinė jurisprudencija. Naudingas yra V. A. Vaičiaičio parengtas „Dokumentų rinkinys Prezidento apkalta 2003–2004“, kur viename leidinyje galima rasti daugumą norminių teisės aktų, susijusių su ne taip senai pasibaigusia Prezidento apkalta, bei nuorodų į kitus literatūros šaltinius.

Tyrimo objektas: teisiniai santykiai, atsirandantys konstitucinės atsakomybės išdavoje – apkaltos procese; šių santykių ypatumai, leidžiantys juos charakterizuoti tarpusavyje bei grupuoti.

Tyrimo dalykas: Lietuvos ir užsienio šalių teisės aktai, kurių reguliavimo sritis – su apkaltos institutu tiesiogiai arba netiesiogiai susiję klausimai; pasaulio valstybių jurisprudencija šiuo klausimu; konkrečios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nagrinėtos bylos; apkaltos instituto istorinės politinės ištakos; apkaltos subjektų teisės ir pareigos; teisės aktų raida. Rašant apie apkaltos institutą Lietuvos teisinio reguliavimo kontekste, darbo dalykas yra teisės aktų, jurisprudencijos šia tema analizė.

Darbo tikslas. Mokslinių straipsnių, jurisprudencijos, teisės normų aktų tyrimo duomenimis atskleisti, kad egzistuoja ne tik apkaltos institutas, bet ir apkaltos mokslinė bei oficialioji doktrina; atskleisti apkaltos proceso sampratos elementus, kurie sudarytų prielaidas suformuluoti apkaltos kaip konstitucinės atsakomybės išdavos instituto charakteristiką, apibrėžimą, požymius, tikslus ir taikymo prielaidas.

Baigiamojo darbo uždaviniai: bendriausiais bruožais išanalizuoti apkaltos procesą kaip konstitucinės teisės institutą, jo panašumus ir skirtumus lyginant su kitomis atsakomybės formomis. Atskleisti apkaltos instituto ypatumus, reformavimo sąlygas ir priežastis, esminius pokyčius bei naujoves.

Tyrimo metodika: įvairių teisės aktų, jurisprudencijos lyginamoji ir sisteminė analizė, jų priėmimo teleologiniai (tikslų) aspektai, loginių samprotavimų būdu daromos išvados. Taikomas istorinis metodas. Naudojant daugelio metų, netgi amžių, duomenis, norminius teisės aktus, įvykusias bylas, šiuos duomenis galima sisteminti, išvesti dėsningus pakitimus, daryti išvadas.

1. Aukštųjų valstybės pareigūnų atsakomybės klausimas lyginamojoje konstitucinėje teisėje

Aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta kaip konstitucinės atsakomybės realizavimo forma, yra ne kas kita, bet **demokratinės visuomenės valios išraiška**. Parlamento nariai yra tautos atstovai, realizuojantys tautos valią apkaltos procese. Taigi tauta gali realizuoti savo valią tiek tiesiogiai – referendumu, tiek per tautos atstovus – parlamentarus. Be abejo, toks parlamentaras, priimdamas sprendimus, t. y. balsuodamas dėl konstitucinės sankcijos taikymo, yra laisvas – veikia laisva valia (jo galias riboja tik Konstitucija ir įstatymai), tačiau neišvengiamai jis tokiu būdu išreiškia ir tautos – rinkėjų – valią. Pašalinant asmenį iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra realizuojama konstitucinė sankcija, kurią skiria tautos atstovybė – parlamentas. Šiuo aspektu parlamentas, beje kaip ir Konstitucinis Teismas, veikia ir kaip Konstitucijos sergėtojas, tautos valios realizuotojas. Kuo visuomenė demokratiškesnė, tuo realesnė yra konstitucinės sankcijos realizavimo galimybė: štai Rusijoje net nenumatyta tokia konstitucinė sankcija nei parlamento nariams, nei teisėjams ar kuriems kitiems valstybės aukščiausiems pareigūnams, išskyrus valstybės Prezidentą [19; 188]. JAV atveju šios atsakomybės formos subjektų ratas yra gana platus ir realiai apkaltos bylos šioje valstybėje egzistuoja.

Teisinėje literatūroje politinė atsakomybė kaip viena iš teisinės atsakomybės rūšių neminima, kadangi politinė atsakomybė ir nėra teisinės atsakomybės rūšis, nors šiek tiek ir turi panašių bruožų į drausminę atsakomybę (atleidimas iš darbo, pareigų). Asmenys, kuriems taikoma apkalta, nesiejami su užimamomis pareigomis, darbo santykiais, bet renkami arba skiriami į užimamas pareigas (su retomis išimtimis). Pvz., tokie asmenys yra valstybių prezidentai, parlamento nariai, konstitucinių teismų teisėjai. Asmenys, užimantys aukščiausias renkamas pareigas valstybėje, yra atskaitingi pirmiausia visuomenei. Valstybės pareigūnų veiklos, teisinio reguliavimo srityje, teisinės valstybės principai įgyvendinami derinant pasitikėjimą valstybės pareigūnais su jų veiklos **vieša kontrole bei atsakomybe visuomenei** [45]. Apkaltos iniciavimas – negatyvus reiškinys, teisinis-politinis, netgi socialinis, konfliktas, tačiau kitu aspektu tai yra ir pozityvus reiškinys. Tokiu būdu nuo pažeidimų apsaugoma Konstitucija bei konstitucinė santvarka, parodoma, kad niekam nevalia kėsinti į minėtas vertybes.

Svarbus aspektas, nagrinėjant aukštųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimą, yra visuomenės **viešoji nuomonė**. Žiūrint iš istorinės perspektyvos, verta paminėti keletą **A. Dicey** minčių apie apkaltos institutą: apkalta buvo suprantama ir kaip konstitucinių susitarimų laikymosi garantas; įprotį laikytis konstitucijos iš pradžių lėmė įtvirtinta apkalta, o ne kalėjimo ar ešafoto baimė. Tuo metu **Anglijoje** apkalta, kaip konstitucinės moralės laikymosi užtikrinimo

priemonė, kuri kentėjo dėl vieno didelio trūkumo – galimybės ja pasinaudoti, stimuliavo svarbiausią politinio papročio pažeidimą. Apkaltos baiminėtis ministras, parlamentui esant vieninteliam teismui, kur galėjo vykti apkaltos procesas, patardavo Karūnai nesusaukti parlamento. Jeigu parlamento skiriamos baudmės baimė būtų buvęs vienintelis kliuvinys pažeisti konstituciją, drąsus partijos veikėjas dabar, kaip daryta anksčiau, kartais siūlytų parlamentui nesusirinkti. Svarbus aspektas, laikantis konstitucinių susitarimų, anot **A. Dicey**, yra viešosios nuomonės galia: „**viešoji nuomonė įteisina visuotinai pripažintus priesakus**, reglamentuojančius politinį gyvenimą. Tačiau daugelis elgesio normų, kurias visiškai paremia viešoji nuomonė, yra kasdien pažeidžiamos, todėl viešosios nuomonės poveikį paremia įstatymas, ar kraštutiniu atveju – valstybės žinioje esanti fizinė prievarta. Todėl tvirtinti, jog konstituciniai susitarimai įgyja savo privalomąją galią vien dėl viešo pritarimo, yra beveik tas pats, kaip laikytis panašios doktrinos, kad tarptautinės teisės sutarčių gyvavimą palaiko tik moralinė galia. **Apkaltos baimė gali sukurti svarbiausias politines etikos dogmas, o viešoji nuomonė neabejotinai stiprina jų įtaką**“ [22;295,296].

[vairiose valstybėse konstitucinis apkaltos reguliavimas skiriasi, tačiau demokratinėje teisinėje valstybėje apkaltos institutas apima **šiuos** elementus: 1) galimybė pašalinti iš pareigų valstybės aukščiausius pareigūnus, kurie pažeidžia įstatymus ar kitaip savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią; 2) tai viena iš pilietinės visuomenės savisaugos priemonių; politikų, teisėjų atskaitomybė tautai, kurios valios vykdytojas – parlamentas, taiko parlamentinę procedūrą, konstitucinę sankciją – apkaltą; 3) ypatinga aukščiausiųjų pareigūnų atleidimo iš pareigų ar jų mandato panaikinimo tvarka užtikrinama vieša demokratinė jų veiklos kontrolė; 4) gali būti taikoma tik tam tikriems pareigūnams, kurie paprastai išvardijami konstitucijoje – valstybės vadovui, aukščiausiems vykdomosios ir teisminės valdžios pareigūnams, parlamento nariams. Šie elementai lemia esminį apkaltos skirtumą nuo kitų asmens pašalinimo iš pareigų ar jo mandato panaikinimo būdų [45].

Kalbant apie užsienio valstybių justiciją apkaltos instituto kontekste, pažymėtina, kad tokių praktinių politinių bylų yra mažai, kadangi apkaltos procedūra nepasiekia baigtinės savo fazės – balsavimo dėl nušalinimo parlamente. Paprastai politikai, kuriems gresia apkalta, atsistatydina patys anksčiau – iki parlamentinio balsavimo. Čia galima paminėti JAV Prezidento R. Niksono atsistatydinimą, nelaukiant apkaltos proceso pabaigos, taip vadinamoje „votergeito“ byloje: parlamentinė procedūra nepasiekė paskutinės apkaltos fazės – prezidentas R. Niksonas atsistatydino anksčiau. Prezidentas R. Niksonas buvo kaltinamas, kad, jam žinant, Respublikonų partijos aukšti pareigūnai suorganizavo įsilaužimą į Demokratų partijos būstinę, ieškodami Demokratų partiją diskredituojančių dokumentų. Dėl šio nusikaltimo aukštiems demokratų partijos pareigūnams buvo iškeltos kriminalinės bylos, o prezidentui R. Niksonui pradėta pašalinimo procedūra. Nors nebuvo įrodyta, kad prezidentas apie tą įsiveržimą žinojo, politinė etika reikalavo,

kad prezidentas atsistatydintų. Tą R. Niksonas po ilgų debatų parlamente ir padarė [58]. Kita, plačiai pasaulyje nuskambėjusi, tuometinio JAV Prezidento B. Klintono apkaltos byla – Prezidentas buvo kaltinamas moralės normų pažeidimais. Kongrese apkaltos procedūra tęsėsi beveik metus. B.Klintonas nebuvo pašalintas apkaltos proceso tvarka ir baigė savo antrąjį kadencijos terminą. Visgi, procesas buvo reikalingas, kad parodytų, jog prezidentas turi laikytis visuomenės priimtų moralės normų [58].

Apibendrinant galima teigti, kad aukštų valstybės pareigūnų konstitucinė atsakomybė, labiau nei teisinė atsakomybė, apima ir moralines normas, ir yra aukštesnio „laidumo“ nei gryna teisinė atsakomybė.

1.1. Konstitucinės atsakomybės samprata

Apkaltos kontekste konstitucinę atsakomybę galima būtų apibūdinti taip: tai politinės parlamento valios išraiška, paremta parlamentinėmis procedūromis, kurių proceso metu išsprendžiamas asmens konstitucinės atsakomybės klausimas ir priimamas **kolegialus politinis sprendimas** – pripažinimas pažeidus Konstituciją, sulaužius priesaiką arba padarius nusikaltimą, bei pašalinimas iš užimamų pareigų. Reikia paminėti, kad galima pateikti daug vienokių ar kitokių apkaltos kaip konstitucinės atsakomybės instituto apibrėžimų, bet pats institutas visada turės šiuos bruožus: 1) tai yra procesas, **vykstantis laikantis teisiškai reglamentuotų procedūrų**, dažniausiai įsikišant ir Konstituciniam teismui, todėl turintis ir teisinio proceso bruožų, dėl to vadinamas **teisiniu-politiniu procesu**; 2) Parlamente priimamas politinis sprendimas – pašalinimas iš užimamų pareigų; 3) daugumoje valstybių priimamas parlamente balsuojant (todėl ir politinis); 4) remiamasi griežtai sureguliuotomis parlamentinėmis procedūromis; 5) vienintelė sankcija yra pašalinimas iš užimamų pareigų ar parlamentaro mandato panaikinimas; 6) pašalinimas iš užimamų pareigų nėra teisinė bausmė; 7) padarius nusikaltimą, visų pirma, išsprendžiamas politinės atsakomybės klausimas – politinė sankcija – pašalinimas, imuniteto panaikinimas; po to gali būti taikomos teisinės sankcijos.

Konstitucinė atsakomybė gali būti suprantama ir kaip pasitikėjimo valstybės pareigūnais bei jų veiklos viešos kontrolės bei atsakomybės visuomenei negatyvus padarinys. Kaip beįvardintume ar apibrėžtume konstitucinę atsakomybę, tai yra **politinė sankcija. Jos sinonimas yra konstitucinė sankcija**. Konstitucinė atsakomybė yra kartu ir politinė atsakomybė: pati Konstitucija yra teisinis-politinis dokumentas, tautos valios išraiškos aktas. Pažymėtina, kad konstitucinė sankcija – apkaltos proceso eigos padarinys – savaimė be proceso, numatyto Seimo statute ir kituose teisės aktuose, nėra galima, o **pats procesas yra teisinis-politinis, turintis ryškių teisinio proceso bruožų**. Apie tai bus kalbama plačiau kituose darbo skyriuose.

Analizuojant apkaltos instituto doktriną kyla pagrįstas klausimas, ar pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, yra teisingumo aktas? Teisingumo vykdymas – išskirtinė teismo prerogatyva. Konstitucijoje yra fundamentalus teisinės atsakomybės principas: „Lietuvoje teisingumą vykdo tik teismai“. „Teisinės atsakomybės principai – tai pagrindinės idėjos, metodologiniai orientyrai, kuriais turi vadovautis valstybės institucijos ir pareigūnai, turintys teisę taikyti teisines sankcijas“ [16; 362]. Pažymėtina, kad formaliai Seimas turi teisę, bet ne prievolę pašalinti konkretų asmenį iš pareigų ar panaikinti jo Seimo nario mandatą, tačiau, jeigu Seimas gerbia Konstituciją, parlamentarami *privalo* atsižvelgti į Konstitucinio Teismo verdiktą. Nesutikimas panaikinti parlamentarui, padariusiam sunkų tyčinį nusikaltimą, Seimo nario mandatą vertintinas kaip grubiausias nepagarbos Konstitucijai pavyzdys. Taigi, formaliai žiūrint pašalinimas iš pareigų apkaltos proceso tvarka nėra teisingumo aktas, nes teisingumą vykdo tik teismai. Tuomet kyla kitas klausimas – koks tai yra aktas? Be abejo, savo išorine forma tai yra teisės aktas – Seimo nutarimas, tačiau turiniu, Seimo politinės valios išraiškos aspektu, autoriaus nuomone – tai politinis aktas. Dar galima jį vadinti parlamento valios išraiška teisiniu-politiniu aktu. Tačiau remiantis ne vien formaliais, bet ir turiningais teisės principais, principinėmis moralės normomis – toks parlamento veiksmas (pašalinimas asmens iš užimamų pareigų) yra vertintinas ir kaip moralinio, politinio teisingumo vykdymas. Ir demokratinė valstybės politinė santvarka turi vadovautis ne vien formaliomis teisės normomis, bet ir aukšta politine moraline kultūra. Taigi politinis asmens pašalinimas vertintinas ir kaip moralinė visuomenės satisfakcija, kur *ultima ratio* yra ne teisinė, bet politinė sankcija. Toks asmens pašalinimas, neišvengiamai jam sukels neigiamų moralinių padarinių, visuomenės pasmerkimą, kas neretai yra „sunkiau“ nei teisinės sankcijos pritaikymas.

Valstybėse, kur įkurti konstituciniai teismai, šių teismų vaidmuo apkaltos proceso metu yra nevienodas. Lietuvoje Teismas teikia savo išvadą dėl asmens veiksmų atitikimo Konstitucijai, bet pačio asmens pašalinti negali, tai atlieka Seimas. Kitose valstybėse asmens pašalinimo klausimą sprendžia pats Konstitucinis Teismas ir toks procesas laikytinas minimaliai politizuotu – pašalinimo klausimą išsprendžia teisminė institucija, o ne parlamentas. Lietuvos norminių teisės aktų sistemoje apie konstitucinę atsakomybę kalbama ne tiesiogiai, o minimos tokios sąvokos kaip „apkaltas“, „apkaltos procesas“, „apkaltos procedūra“, „pašalinimas iš užimamų pareigų“, „Seimo nario mandato panaikinimas“. Šias sąvokas galima rasti įvairioje tiek užsienio, tiek ir Lietuvos jurisprudencijoje, tačiau įstatymų leidėjai Lietuvoje vengia konstitucinės atsakomybės sąvokos tiesioginio panaudojimo. Pirmą kartą oficialioje konstitucinėje doktrinoje atsirado tokios sąvokos kaip „konstitucinė atsakomybė“, „konstitucinė sankcija“ 1999 05 11 Konstituciniam Teismui paskelbus nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos konstitucijai“ [45], [14]. Konstitucinis Teismas išvadoje dėl Seimo Statuto 259 straipsnio atitikimo Konstitucijos 74 straipsniui“ aiškino statute pateiktą apkaltos proceso

apibrėžimą ir konstatavo, kad apkaltos proceso metu asmuo patraukiamas ne civilinėn ar baudžiamojon, o būtent **konstitucinėn atsakomybėn** [14]. Taigi parlamentas negali skirti jokios kitokios sankcijos (nei bausmės, nei baudos, nei laisvės apribojimo, nei kokių kitų asmens teisių apribojimo), kaip tik **konstitucinę sankciją** – pašalinimą iš užimamų pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimą. Aptariamasis parlamentinis procesas sukelia specifines teises pasekmes. Jeigu šio proceso metu konkretus asmuo pripažįstamas kaltu, tai jis baudžiamas ne kriminaline bausme, bet pašalinamas iš pareigų ar jam panaikinamas Seimo nario mandatas [18;109]. Kita vertus, tokiems asmenims už padarytus nusikaltimus ar nusikaltimus bendrais pagrindais gali būti taikoma administracinė ar baudžiamoji atsakomybė. Čia apkaltą vykdančias parlamentas veikia kaip aukščiausioji įstatymų leidybos institucija, bet šiuo atveju jis atlieka specifinę funkciją, kuri labai artima teisingumo vykdymui.

Kitas klausimas, kuris nagrinėtinas konstitucinės atsakomybės kontekste, yra tai, kad konstitucinės sankcijos taikymo negalima atskirti nuo pažeidimo fakto nustatymo. Kai kada tie patys neteisėti veiksmai gali užtraukti ir konstitucinę, ir kitokią- teisinę atsakomybę, pvz., baudžiamąją. Ar be **konstitucinės atsakomybės** veiksmai užtraukia dar ir teisinę atsakomybę, priklauso nuo to, ar teisinė sistema pripažįsta, kad tais pačiais neteisėtais veiksmais gali būti pažeidžiami ne tik konstituciniai, bet ir kiti teisiniai santykiai. Pati **konstitucinė sankcija** taikoma visų pirma dėl to, kad darydamas pažeidimą asmuo tuo diskreditavo valstybės valdžią, todėl būtina jį pašalinti iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, antraip nebus garantuotas visuomenės pasitikėjimas valstybės valdžia, jos institucijomis ir pareigūnais. Taigi galima daryti išvadą, kad apkaltos procesas gali būti suprantamas kaip **valdžios autoriteto išsaugojimo aktas**, politinis „apsivalymo“ procesas.

1.2. Konstitucinės atsakomybės samprata bendrosios teisės tradicijos šalyse

Teisinėje praktikoje žinomas šio instituto angliškas pavadinimas – impeachment. **Impeach** – suabejoti, apkaltinti; apkaltinti valstybiniu nusikaltimu. **Impeachment** – impičmentas, - apkalta, apkaltinimas, patraukimas teisman (ypač už valstybinį nusikaltimą). **Prezidento apkalta** – apkaltinimas nusikaltimu valstybei, **imuniteto panaikinimas**. Ši sąvoka susijusi su anglų teisės tradicija, kurioje dominuoja faktų ir neginčijamų įrodymų viršenybė prieš prielaidas. Apkalta atmeta netiesioginius kaltinimus ir absoliučiai nepripažįsta kolektyvinės kaltės, perkeltinės atsakomybės atsakant už kitų veiksmus [67]. Valstybės vadovo imunitetas pateisinamas tuo, kad atstovaudamas valstybei tiek valstybės viduje, tiek užsienyje, jis turi būti kuo mažiau priklausomas nuo vidaus ar išorės politinės bei kitokio pobūdžio įtakos [38; 15]. Svarbius visuomeninius

socialinius santykius reguliuoja ne tik rašytinės teisės normos, bet ir konstituciniai papročiai, kurie plėtojami konstitucinių teisinių santykių subjektams veikiant ir taip formuojant elgesio precedentus. Tai ypač būdinga bendrosios teisės valstybėms. „Konstitucinis paprotys – tam tikras valstybės valdžios atstovo ar pareigūno elgesys, atitinkantis visuomenėje susiformavusias konstitucinės moralės nuostatas, t. y. konstitucinis elgesys“ [21; 46]. Jungtinėje Karalystėje egzistuoja politinės moralės sistema: „*valstybės veikėjų elgesį reglamentuojančių priesaikų, kurių nerandame jokiam įstatyme*“ [22; 280, 281]. Moralinio pobūdžio atsakomybė ir jos padarinys: politinio pobūdžio atsakomybės prielaida verčia Jungtinės Karalystės konstitucinių teisinių santykių subjektus vadovautis moralės nuostatomis ir neabejoti, kad jos egzistuoja [28].

Pažymėtina, kad JAV, kur egzistuoja bendrosios teisės sistema, perėmė pagrindinius „angliškojo“ apkaltos proceso principus. Pati apkaltos procedūra JAV susideda iš tokių pagrindinių stadijų: 1) Kongreso atstovų juridinis komitetas parodo iniciatyvos teisę surengti apkaltą; 2) po svarstymų ir ginčų kongreso atstovai, paprastai visų kongreso narių dauguma, priima sprendimą iškelti kaltinimą atitinkamam asmeniui ir perduoti jį Senato „teismui“; tuo pačiu formuluojami konkretūs kaltinimo punktai- „apkaltos straipsniai“; 3) apkaltos bylos eiga Senate vyksta tokia pačia tvarka kaip ir įprastos teisinės bylos (pradžioje su šalių pasisakymais, liudininkų apklausa, įrodymų tyrimu ir kt); Senatas veikia kaip prisiekusiųjų teismas; neskaitant priimto sprendimo, Senatas priima sprendimą dėl kaltinamo asmens kaltės pagal kiekvieną apkaltos teksto punktą (dėl kiekvieno apkaltos straipsnio); 4) sprendimas dėl asmens kaltumo priimamas 2/3 visų senato narių balsų dauguma; jeigu nors vienas apkaltos punktas surenka 67 senatorių balsus (2/3 viso Senato balsų), apkalta laikoma įvykusia ir pareigūnas pašalinamas iš pareigų. Taigi JAV apkaltos procedūros iniciatyvos teisę turi žemesnieji parlamento rūmai, po to procesas persikelia į auštuosius rūmus – Senatą. Jeigu apkalta taikoma valstybės prezidentui, apkaltos procesui Senate vadovauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Įvykusios apkaltos pasekmė – pašalintajam asmeniui atimamos (prarandamos) teisės eiti bet kokias svarbias, garbingas bei apmokamas pareigas JAV valstybės tarnyboje. Taip pat asmuo gali būti teismo patrauktas ir baudžiamojon atsakomybėn, jeigu yra padarytas nusikaltimas [41; 17]. Per visą JAV gyvavimo istoriją apkaltos tvarka pašalinti iš užimamų pareigų tik 4 teisėjai. Triskart apkaltos procesas keltas JAV prezidentams [25; 227], [58]. JAV Konstitucijos II straipsnio 4 skyriuje nustatytas toks teisinis reguliavimas: „*Prezidentas, Viceprezidentas ir visi civiliniai Jungtinių Valstijų pareigūnai, bus pašalinti iš pareigų apkaltos tvarka, dėl išdavystės, kyšininkavimo ar kitų sunkių nusikaltimų ir nusižengimų*“. JAV Konstitucijos I straipsnio 3 skyriuje teigiama, kad „*vienintelis Senatas turi teisę inicijuoti apkaltas. Tam tikslui senato nariai duoda iškilmingą priesaiką. Kai valstijų Prezidentas yra kaltinamas, pirmininkauja vyriausias teisėjas: ir joks asmuo negali būti apkaltintas, be dviejų trečdalių narių sutikimo*“ [56].

Apkaltos modelis, kai visos teisinės procedūros atliekamos parlamente, vadinamas amerikietiškuoju. Lietuvai amerikietiškas apkaltos modelis su savo privalumais ir trūkumais aktualus tuo, kad yra perimtas iš amerikiečių nepaisant tam tikrų nacionalinių ypatumų. Esminis amerikietiško modelio bruožas – **parlamentinė apkaltos procedūra**, vienintelė sankcija – **pareigų atėmimas** – taikoma tik **konstitucijoje nurodytiems pareigūnams, baigtinis tokių galimų pažeidimų sąrašas įtvirtintas konstitucijoje [39; 37].** Anot E. Jarašiūno, šio modelio trūkumai išryškėjo XIX–XX a. antroje pusėje, kai sustiprėjo konstitucinių teismų įtaka bei visuotinai pripažinus konstitucinės justicijos reikšmę. Pats didžiausias trūkumas – politinė institucija sprendžia teisinius klausimus. Net sakoma, kad Parlamentas veikia tarsi prisiekusiųjų teismas. Bet prisiekusieji čia – politikai, kurie politiškai suinteresuoti apkaltos baigtimi. Parlamentams kaip politiniams veikėjams politinis tikslingumas, užkulisiniai politiniai žaidimai, susitarimai, yra svarbiausi priimant vienokį ar kitokį sprendimą. Parlamentarai – ne teisininkai profesionalai, tačiau šio proceso metu jiems tenka teisiškai kvalifikuoti tiriamus veiksmus. Faktų tyrimas ir jų kvalifikavimas neretai virsta pozicijos ir opozicijos „tarpusavio santykių“ aiškinimosi ginklu. Sprendimą lemia parlamento daugumos balsavimas, todėl su parlamento dauguma susijęs asmuo gali tikėtis didesnio atlaidumo – daugumai politiškai nenaudingas „saviškio“ apkaltinimas. Nepaisant teisinės formos ir politinių padarinių toks tyrimas tėra tik politinis tyrimas.

Amerikietiškojo apkaltos proceso modelio trūkumai ypač išryškėja parlamentinėse respublikose, kur valstybės prezidentas renkamas ne tautos, o parlamento. Taigi, ar politinė dauguma balsavusi už prezidento išrinkimą, iš principo balsuos dėl „savo prezidento“ pašalimo iš užimamų pareigų? Labai abejotina tikimybė. Kita amerikietiško modelio problema – parlamentinio tyrimo objekto – konkrečių pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, – **konkrečių veiksmų tyrimas.** Pasak E. Jarašiūno, **fakto tyrimas – tokios bylos esmė [39; 36].** Tokiu atveju nesuinteresuotos teismo pobūdžio institucijos tyrimas yra pranašesnis nei politinės ar *ad hoc* sudarytos institucijos tyrimas, t. y. konstituciniams teismams deleguojama funkcija tirti fakto klausimus, teikti išvadas parlamentui dėl konkrečių asmens veiksmų prieštaravimo konstitucijai. Čia konstituciniai teismai veikia kaip „nepriklausomi“ ekspertai. Tokiu būdu eliminuojamas tikėtinas per didelis parlamento šališkumas. Taigi procesas prasideda, vyksta ir baigiasi parlamente – vykdoma parlamentinė procedūra, o konstitucinis teismas lieka nuošalyje, į parlamentinį procesą nėra įtraukiamas, tačiau teikia išvadą dėl padarytų asmens veiksmų atitikimo konstitucijai. Parlamentinis tyrimas baigtis sėkmingai be konstitucinio teismo išvados negali, o parlamentinės procedūros baigčiai konstitucinis teismas turėti įtakos negali, jis lieka nuošalyje nuo parlamentinio tyrimo. Tačiau konstitucinio teismo autoritetas lemia tai, kad parlamentas, nors formaliai ir nėra saistomas teismo išvados, visgi, jos ignoruoti negali. Tokiu teisiniu reguliavimu tinkamai

įgyvendinimas valdžių pasidalinimo principas, svirtų ir atsvarų sistema. Šis sueuropintas amerikietiškos apkaltos modelis naudojamas ir Lietuvoje [38; 20].

1.3. Konstitucinė atsakomybė civilinės teisės tradicijos šalyse

Austrijoje, Vokietijoje, Rumunijoje, Portugalijoje šios kategorijos (apkaltos) bylas nagrinėja konstituciniai teismai. **Prancūzijoje** tokiu būdu Prezidentą iš pareigų (tik už valstybės išdavystę) gali pašalinti Aukštieji teisingumo rūmai. Egzistuoja įvairūs pagrindai, už kuriuos galima apkalta, bet pagrindė, vyrauja procedūra, kai Konstitucinis teismas sprendžia, ar padaryta valstybės išdavystė ar kiti sunkūs kriminaliniai nusikaltimai, ar sulaužyta konstitucija ar duota priesaika. Apkaltos procedūros iniciatyva paprastai (beje, kaip ir Lietuvoje) priklauso ne pačiam Konstituciniam Teismui, bet Parlamentui. O Konstitucinis Teismas savo nutarimu gali nustatyti Konstitucijos pažeidimo faktą, tokių faktų kiekį, pažeidimo laipsnio sunkumą. Nemažai pasaulio valstybių konstituciniai teismai neapsiriboja vien tik konstitucijos pažeidimo fakto nustatymu, bet ir pateikia išvadą pašalinti asmenį iš užimamų pareigų. Tokia procedūra numatytas pašalinimas ir aukščiausių teisėjų, o kai kuriose valstybėse – ir visų teisėjų pašalinimas [19; 186].

Valstybės vadovas konstitucinio teismo, apkaltos proceso tvarka gali būti pašalintas tokiose valstybėse kaip **Vokietija, Italija, Vengrija, Bulgarija, Austrija, Slovakija**. **Vokietijoje** Konstitucinis Teismas nagrinėja bylas, susijusias su kaltinimais Respublikos Prezidentui dėl tyčinio Pagrindinio Įstatymo (vok. „*Grundgesetz*“) ar kito federalinio įstatymo sulaužymo. Nustačius prezidento kaltės faktą, Konstitucinis Teismas paskelbia prezidentą netekusiu pareigų – Konstitucinis Teismas turi teisę, nagrinėjant Prezidentui iškeltus kaltinimus, laikinai sustabdyti jo įgaliojimus [41; 178]. **Austrijoje** Konstitucinis Teismas nagrinėja bylas dėl Federalinės Konstitucijos sulaužymo, o **Italijoje** – už valstybinę išdavystę ar taip vadinamą „*pasikėsinimą į konstituciją*“. **Italijoje** apkaltos subjektai yra ministrai, o **Austrijoje** gali būti apkaltinti ir Federalinės vyriausybės bei jos organų nariai, prilyginti tai vyriausybei, taip pat žemių valdymo ir joms prilygintų organų, pareigūnai, žemių gubernatoriai ir jų pavaduotojai, žemių mokyklų tarybų prezidentai ar tokias prezidentų pareigas einantys asmenys [19; 187]. **Vokietijoje** Konstitucinis Teismas Bundestago teikimu sprendžia konstitucines apkaltos bylas, kai apkaltos subjektai yra žemių federalinių teismų teisėjai. **Turkijos** Respublikos Konstitucinis Teismas nagrinėja konstitucines bylas kaip aukščiausios instancijos teismas dėl tarnybinių nusikaltimų, padarytų aukščiausiųjų valstybės pareigūnų: Respublikos Prezidento, ministrų tarybos narių, Konstitucinio Teismo atstovų ir narių, Kasacinio Teismo teisėjų, Valstybės Tarybos narių, Karinio Kasacinio

Teismo, Aukščiausiojo Karinio Administracinio Tribunolo, Aukščiausios Teisėjų Tarybos narių, Parlamento narių, Generalinio prokuroro ir jo pavaduotojų [19; 187].

Bulgarijos Konstitucinis Teismas teikia išvadą dėl kaltinimų Prezidentui arba viceprezidentui. Jeigu nustatoma, kad kaltinimai pagrįsti, šie asmenys netenka savo pareigų. **Slovakijos** Prezidentas gali būti kaltinamas tik dėl valstybės išdavystės: apkaltos iniciatyvos teisę parodo Nacionalinė Taryba, dėl kaltinimų nutarimą priima Konstitucinis Teismas. **Čekijos** Respublikos Prezidentas gali būti patrauktas konstitucinėn atsakomybėn tik dėl valstybės išdavimo: kaltinimą Prezidentui pateikia Senatas nutarimu, byla nagrinėjama ir sprendimas dėl kaltės priimamas Konstituciniame Teisme. **Vengrijoje** Prezidentas, pažeidęs Konstituciją ar bet kurią kitą įstatymą, Nacionalinio Susirinkimo nutarimu, gali būti patrauktas konstitucinėn atsakomybėn, o jo veiksmus vertina Konstitucinis Teismas, kuris gali pašalinti Prezidentą iš pareigų, jeigu nustatomi pažeidimai. **Rusijoje** kaltinimas, Prezidentui padarius nusikaltimą ar išdavus valstybę, iškeliamas Valstybinėje Dūmoje. Išvadą, patvirtinančią, kad Prezidento veiksmuose yra kaltės požymių – padarytas sunkus nusikaltimas ar išduota valstybė – teikia Rusijos Federacijos Aukščiausiasis teismas. Galutinį sprendimą dėl Prezidento pašalinimo iš užimamų pareigų tokiu atveju priima Federacijos Taryba. Apkaltos metu Prezidento įgaliojimai sustabdomi. Rusijoje kitų aukščiausių valstybės pareigūnų pašalinimo iš pareigų apkaltos tvarka, pareiškiant jiems nepasitikėjimą, nenumatyta [19; 188, 189], [60].

Pagal **Lenkijos Respublikos** Konstituciją Respublikos Prezidento apkaltos procesą gali inicijuoti ne mažiau kaip 140 parlamento (Seimo, turinčio 460 atstovų, ir Senato, turinčio 100 atstovų) narių. **Sprendimą pradėti apkaltos procesą priima ne mažiau kaip du trečdaliai narių.** Toliau apkaltos byla perduodama Valstybės Tribunalui, kuris priima galutinį sprendimą. Ši institucija yra sudaroma iš Seimo pasiūlytų narių, tarp kurių negali būti Seimo ir Senato narių, ir kurių ne mažiau kaip pusė turi kvalifikaciją, prilygstančią teisėjų kvalifikacijai. Valstybės tribunolui pirmininkauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Prasidėjus apkaltos procesui, Prezidento įgaliojimai sustabdomi [60].

Pažymėtina, kad posttotalitarinėse valstybėse konstituciniai teismai patraukiant aukščiausius valstybės pareigūnus konstitucinėn atsakomybėn ir pašalinant juos iš užimamų pareigų atlieka aktyvų vaidmenį. Štai **Armėnijos** Konstitucinis Teismas teikia išvadą dėl pagrindų rimtumo pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, kai padaroma valstybės išdavystė ar sunkus kriminalinis nusikaltimas. Tokios išvados į Konstitucinį teismą kreipiasi Nacionalinis Susirinkimas nutarimu, kuris priimamas visų parlamento deputatų balsų dauguma. Parlamentas, remdamasis Konstitucinio Teismo išvada dėl pripažinimo kaltu, priima ir nutarimą dėl Prezidento pašalinimo iš pareigų nemažesne kaip 2/3 visų parlamento narių balsų dauguma [19;188]. Tokia apkaltos procedūra, jos stadijos atitinka lietuviškos apkaltos proceso modelį: iniciatyva parodoma

parlamente, paskui vyksta **teisinis** procesas Konstituciniame Teisme, galiausiai procesas vėl persikelia į parlamentą, kur priimamas parlamento politinės valios sprendimas balsuojant. Procesą, kaip ir JAV, Lietuvos bei Armėnijos atveju, galima vadinti politiniu-teisiniu procesu: politinis, nes pradedamas parlamente, parodant parlamentui apkaltos iniciatyvos teisę; teisinis, nes dalyvauja Konstitucinis Teismas (išskyrus JAV), kaltės fakto klausimas nagrinėjamas teisine tvarka (JAV Senate byla nagrinėjama, laikantis teisinių procedūrų) – tiriami įrodymai, vyksta ginčai, apklausiami liudininkai ir kt., teikiama išvada parlamentui dėl kaltės rimtumo; trečiojoje stadijoje asmuo pašalinamas (arba ne) iš pareigų parlamentarams balsuojant – priimamas politinis sprendimas. Rečiau įtvirtintas toks teisinis reglamentavimas, kai Konstitucinis Teismas asmenį iš užimamų pareigų gali pašalinti pats (Vokietijoje). Tokiu būdu Teismas, priešingai nei parlamentas, turi daugiau galių apkaltos procese.

Esminis civilinės teisės tradicijos valstybėse taikomos aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos modelio bruožas, yra tas, kad čia aktyviai veikia konstituciniai, arba bendros kompetencijos teismai, kuriems pavesta konstitucinės kontrolės funkcija. Tokiu būdu efektyviau įgyvendinama politinio apkaltos proceso teisinė kontrolė – apkaltos procedūra juridizuojama. Atkreiptinas dėmesys, kad amerikietiškas apkaltos modelis yra visgi europietiškas – pati apkaltos idėja kilusi anglosaksų teisėje (Anglijoje), po to ją sėkmingai perėmė ir pritaikė nepriklausomybę išsikovoję amerikiečiai. Dar vėliau iš amerikiečių į kontinentinę Europą ir visą pasaulį sugrįžo anglosaksiškas-amerikietiškas apkaltos modelis, kuris sėkmingai pritaikytas Europoje.

2. Apkaltos institutas Lietuvos Respublikos konstitucinėje teisėje

Nei 1918 metų, nei 1919- 1938 metų Lietuvos Respublikos konstitucijose šis institutas nebuvo įtvirtintas, tačiau kai kurie aukštųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės pagrindai buvo numatyti. Štai 1920 metų Laikinojoje Konstitucijoje numatyta, kad Valstybės Kontrolierius atskaitingas Seimui bei atsistatydina, Seimui pareiškus jam nepasitikėjimą. 1922 metų Konstitucijoje numatyta, kad Ministrų Kabinetas ar ministras turi atsistatydinti, jeigu Seimas jiems pareiškia nepasitikėjimą. 1928 metų Konstitucijoje numatyta Respublikos Prezidento teisė paleisti Seimą. 1938 metų Konstitucijoje numatyta, kad Seimo narys gali netekti savo pareigų, jeigu jo veikla nesuderinama su įstatymais [44;17-42]. Tačiau 1918- 1940 metais Lietuvos Respublikos konstitucinės teisės moksle buvo diskutuojama dėl aukštųjų valstybės pareigūnų konstitucinės atsakomybės klausimo. Štai anot M. Romerio, priesaika ar pasižadėjimas visuomenėje yra reikšmingi aktai, kurie reglamentuoja asmenų veiksmų imperatyvą bei yra pagrįsti žodžio garbe. O politiniuose reikaluose, kur vyksta socialinių grupių kova, pavojinga pasitikėti vien formaliu priesaikos davimu. Viešoji nuomonė negali atlikti valstybės pareigūnų veiklos kontrolės funkcijos, kadangi yra nevieninga, fragmentiška ir skirtinga; nuomonė gali būti nuolanki tiems, kurie disponuoja politine galia. Nuomone taip pat galima disponuoti. Taigi viešoji nuomonė kaip valdžios veiklos kontrolės institutas netinkama. Netinkamos ir regresyvinės priemonės – baudžiamoji atsakomybė, kuri negali pasiekti kolegialaus organo, nes gali būti tik asmeninė, be to, yra „reikalinga kaltės įrodymo, nes ji yra taikoma ne veiksmui, bet veikėjui“. Už klaidingą Konstitucijos nuostatų interpretavimą teisine tvarka bausti negalima, o konstitucinės apsaugos atžvilgiu svarbu yra tai, kad „konstituciškai valdantieji“ nedrįstų tyčia laužyti Konstitucijos [20;126-128]. M. Romeris pateikia kitą alternatyvą – „politinė konstitucinių valdančiųjų atsakomybė kaip konstitucinis garantas“. Anot jo, politinė vadžios atstovų atsakomybės kontrolė yra lankstesnė, artima hierarchinei ar tarnybinei priežiūrai. Nei civilinė ar politinė (valdančiųjų), nei administracinė ar baudžiamoji atsakomybė neatlieta reikalingos konstitucijos apsaugos funkcijos: „palieka pačią teisės teisę – bejėgėje „*legis imperfectae*“ būklėje“. M. Romerio pateikiama tikroji Konstitucijos apsaugos ir valdančiųjų atsakomybės priežiūros garantija – **Konstitucinio Teismo institucija** [20; 133]. Tačiau mokslininkas čia kalba tik apie teisės aktų konstitucingumo kontrolę ir nepateikia savo požiūrio apie valstybės aukštųjų pareigūnų individualios konstitucinės atsakomybės taikymo klausimą.

1940–1989 metų Lietuvos TSR Konstitucijos, taip pat, nenumatė pareigūnų įgaliojimų nutraukimo ypatingojo, vadinamojo apkaltos, proceso tvarka [44;61-117]. Pažymėtina, kad 1990 metų Lietuvos Respublikos Laikinajame Pagrindiniame Įstatyme nenumatytos procedūros dėl aukštų valstybės pareigūnų patraukimo konstitucinės atsakomybės apkaltos proceso tvarka. Tačiau

Ministrams ar visai Ministrų Tarybai Aukščiausioji taryba turėjo teisę pareikšti nepasitikėjimą, tokiu atveju ministras ar Ministrų Taryba privalėjo atsistatydinti [44;123]. T.y. tam tikros politinės atsakomybės formos buvo numatytos kaip ir tarpukario Lietuvos Respublikos konstitucijose.

Apkaltos institutas Lietuvos Respublikos Konstitucinėje teisėje įtvirtintas tik priėmus 1992 metų Konstituciją, o pirmą kartą apkaltos institutas realizuotas 1999 m., kai Seime buvo svarstomas parlamentaro A. Butkevičiaus konstitucinės atsakomybės klausimas. A. Butkevičiaus bendrosios kompetencijos teismo buvo pripažintas kaltu padaręs nusikaltimą, tačiau Seimas priėmė sprendimą netaikyti konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka. Tuo metu dažnas Seimo narys, balsavęs prieš tai, kad būtų pašalintas minėtas asmuo iš užimamų pareigų, savo veiksmus grindė tuo, kad A. Butkevičius apskundė teismo sprendimą pripažinti jį kaltu Europos Žmogaus Teisių Teismui. Anot Seimo narių, dar neaišku, kaip nuspręs pastarasis teismas, todėl reikėjo sulaukti šio teismo verdikto [14]. Toks Seimo narių elgesys yra teisinio nihilizmo pavyzdys, kai parlamentarai, tautos atstovai, abejotinai vertino įsiteisėjusį vienintelės institucijos, vykdančios teisingumą Lietuvoje, teismo sprendimą. Tuo buvo sumenkintas teismų, Seimo autoritetas.

Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvadoje [47] „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ yra pateikta **apkaltos proceso konstitucinė samprata**. Šioje išvadoje Konstitucinis Teismas išplėtė šią sampratą, išdėstyta dar Konstitucinio Teismo [45] 1999 m. gegužės 11 d. ir 2000 m. kovo 30 d. [48] nutarimuose: apkalta vertintina kaip **ypatingas procesas**, kai yra sprendžiamas pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimas; rezultatyvios apkaltos proceso padarinys yra specifinė konstitucinė sankcija – asmens pašalinimas iš pareigų arba jo mandato panaikinimas; konstitucinės sankcijos negalima atsieti nuo pažeidimo fakto nustatymo [47]. Taigi apkalta yra **ne valstybinis kaltinimas**, bet Seimo ypatingas *politinis ir konstitucinis kaltinimas*, kurį palaiko ne prokuroras, bet Seimo narių dauguma. Seimo nutarimu, kaip valdymo aktu, išreiškiama **politinė konstitucinė sankcija** [24; 559].

Nereikia atskirai įrodinėti, kad faktinių aplinkybių nagrinėjimas, susijusių su vykdoma apkalta parlamente, Konstituciniame Teisme laikytina konstituciniu teisiniu procesu, o Seime vykdoma apkalta vadinama politiniu procesu. Apkaltos procesui inicijuoti turi būti svarus pagrindas, proceso metu laikomasi griežtų juridinių procedūrų bei bendrų teisės principų: kaltinamas asmuo turi teisę į gynybą, turi teisę būti išklausytas (turi būti laikomasi „*audiatur et altera pars*“ principo), teikiant išvadas dalyvauja Konstitucinis Teismas, tiriami fakto klausimai ir įrodinėjama asmens kaltė, gynyba, įrodymai- visai tai teisinio proceso privalomi elementai [45]. Pats teiginys, kad *apkalta – tai teisinis procesas*, savaime nėra klaidingas, nes procesas grindžiamas juridinėmis procedūromis. Bet sprendimai Seime priimami politiniai, vadinasi, tai vis dėlto,

politinis procesas, o teisinis tik tiek, kiek grindžiamas nustatytais teisinėmis procedūrinėmis taisyklėmis. Teisminių procedūrų būtinumą rodo ir tai, kad apkaltos tvarka pritaikyta konstitucinė sankcija yra negrįžtamojo pobūdžio. Procedūromis, būdingomis teisingam teismiam procesui, siekiama ne pakeisti teismą, bet užtikrinti, kad tinkamai ištyrus apkaltos bylos aplinkybes bus priimtas teisingas sprendimas dėl pareigūno konstitucinės atsakomybės [45].

Pasak E. Šileikio, galima konstatuoti, kad **apkaltos procesas, kuriame gali sąveikauti tiek teisiniai, tiek politiniai parlamentinės veiklos asmens, kuriam taikoma apkalta, konstitucingumo vertinimo kriterijai, vertinamas kaip parlamentinio patyrimo ir subrendimo reikalaujanti procedūra** [30; 167]. Anot A. Jarašiūno, Konstitucinė justicija išryškino nūdienos demokratinei valstybei būdingą tendenciją – **politinio proceso juridizaciją**. Teisės vertybės tampa svarbiausiais valstybės institucijų veiklos orientyrais [29; 137]. Jurisprudencijoje aptinkamas toks teiginys, kad apkaltos procesas yra parlamentinė procedūra, kurią Seimas taiko Konstitucijos 74 str. nurodytiems asmenims [18; 49, 108]. Analogiška norma yra išdėstyta ir Seimo statuto 227 straipsnyje. Darbo autorius nevisiškai sutiktų teiginiu – „*apkaltos procesas yra parlamentinė procedūra*“. Čia reikėtų panagrinėti žodžių *procesas* ir *procedūra* santykį. Autoriaus manymu, *procedūra*, teisinė *procedūra*, yra sudėtinė proceso dalis – siauresnė sąvoka, todėl žodžiai *procesas* ir *procedūra* nėra sinonimai. *Procesas* yra platesnė sąvoka nei *procedūra*. Be abejo, Seimo Statutas numato įvairias procedūras: balsavimo, interpeliacijos ir kt. Apkaltos procedūra (procesas) vyksta Seime, ją taiko Seimas, tačiau viena iš apkaltos proceso stadijų vyksta Konstituciniame Teisme. Ar bylos nagrinėjimą, t. y. išvados teikimą dėl asmeniui pateiktų kaltinimų Konstituciniame Teisme taip pat galima laikyti parlamentine procedūra ar jos dalimi? Ne, nes sąvoka *parlamentinė procedūra* gali būti (šiuo atveju tik apkaltos kontekste) vartojama tik tam tikram dinaminiam politinio-teisinio proceso aspektui apibūdinti. Šiuo metu Seimo Statute *kategorijos* „parlamentinė procedūra“ ir „apkaltos procesas“ vartojamos kaip sinonimai apibūdinti tam pačiam reiškiniui, kas, autoriaus nuomone, nėra visiškai tikslu. Tiksliau būtų naudoti tokią teisinę kategoriją „*apkaltos procesas yra parlamentinių procedūrų visuma*“.

Teisinėje literatūroje galima rasti tokių teiginių, kad **apkaltos procesas vyksta pagal baudžiamojo proceso principus** ir pagrindines taisykles, tačiau jis **nėra laikomas teisiniu procesu**, o Seimas apkaltos proceso posėdžių metu tampa ne teismine, bet apkaltos institucija [18; 109]. Autoriaus nuomone, šis teiginys prieštarauja (bent jau iš dalies) pats sau. Jeigu pripažįstama, kad apkalta vyksta laikantis pagrindinių baudžiamojo proceso taisyklių ir principų, tai toks procesas, visgi, turi ir teisinio proceso bruožų. Juk apkaltos procese būtinos Teismo išvados, fakto klausimo (dėl tariamai atliktų neteisėtų veiksmų) nagrinėjimas perkeliamas į Konstitucinį Teismą, procesas vyksta laikantis visuotinai žinomų teisinių procedūrų ir tvarkos (yra ir pareiškėjai, ir atsakovai, apklausiami liudininkai, tiriami, vertinami įrodymai). Jeigu mes pripažįstame, kad

Konstitucinis Teismas yra teisminės valdžios institucija, tai procesas Konstituciniame Teisme yra laikytinas teisiniu procesu, kur nagrinėjamas **teisės ir fakto klausimas**. Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkrečių veiksmų tyrimo klausimo perkėlimas ir nagrinėjimas Konstituciniame Teisme yra būtina politinės atsakomybės, apkaltos, proceso stadija, kuri vyksta Konstituciniame Teisme, o vėliau vėl persikelia į Seimą. Be abejo, pagrindinis vaidmuo apkaltos procese priskirtinas Seimui. Pasak E. Jarašiūno, šios rūšies konstitucinės justicijos bylų ypatumas – Konstitucinio Teismo pareiga tirti faktinius aukštų valstybės pareigūnų veiksmus bei įvertinti juos konstituciniu aspektu [39].

2.1. Apkaltos proceso iniciatyvos teisė

Tradiciškai aukšto pareigūno *apkaltos institucija* yra Parlamentas. **Didžiojoje Britanijoje** apkalta kaip quasi - teisminė procedūra parlamente galėjo atsirasti dėl to, kad Aukštieji Parlamento rūmai – Lordų rūmai – kartu yra ir aukščiausioji teisminė institucija. **Jungtinių Amerikos Valstijų** apkaltos institucijos koncepcija kiek kitokia – aukščiausiems pareigūnams apkaltą gali vykdyti tik demokratiškai išrinkti tautos atstovai [38;19]. **Lietuvoje** apkaltos procesą turi teisę inicijuoti **Seimas. Tai pirmoji apkaltos proceso stadija**. Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, jog apkaltos proceso tvarką nustato Seimo statutas. Pagal Konstitucijos 76 straipsnį Seimo statutas nustato Seimo struktūrą ir darbo tvarką. Ar gali apkaltos iniciatyvą parodyti valstybės Prezidentas, teisėjų garbės teismas? Konstitucinis Teismas pripažino, kad Prezidento dekretas, siūlant pradėti apkaltą Seimo nariui, prieštarauja Konstitucijai [46]. Teismas konstatavo, kad Respublikos Prezidento teisė siūlyti pradėti apkaltos procesą Seimo nariui nėra tiesiogiai įtvirtinta Konstitucijoje, tačiau įtvirtinta Seimo statute. Todėl, tiriant ginčijamo Respublikos Prezidento dekreto – poįstatyminio teisės akto – atitikimą Konstitucijai, buvo būtina įvertinti įstatymo galią turinčio akto – Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies – santykį su Konstitucija, – aiškinama Konstitucinio Teismo nutarime. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad apkalta yra ypatinga **parlamentinė procedūra**. Apkaltą vykdo Seimas, Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar valstybės pareigūno ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. **Jokioms kitoms valstybės valdžios institucijoms Konstitucijoje numatytų įgaliojimų dalyvauti vykdam apkaltą nėra. Jeigu Seimo statute būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį kokia nors kita valstybės valdžios institucija turėtų įgaliojimus dalyvauti vykdam apkaltą, būtų įsiterpta į Seimo kompetenciją. Todėl apkalta gali būti inicijuojama tik Seimo, – pabrėžė Konstitucinis Teismas. Atsižvelgiant į apkaltos instituto svarbą, teisę inicijuoti apkaltos procesą gali turėti tik pakankamai didelė Seimo narių grupė. Įvertinęs Seimo statuto nuostatą, kad siūlyti Seimui**

pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui turi teisę ne mažesnė kaip 1/4 Seimo narių grupė, Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ši nuostata atitinka apkaltos konstitucinės sampratos reikalavimus. Kitaip įvertinta Seimo statuto nuostata, kad siūlyti Seimui pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui turi teisę Respublikos Prezidentas, o dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjų bei Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų – taip pat ir teisėjų garbės teismas. **Pripažinta, jog tokiu reguliavimu įsiterpiama į Seimo konstitucinę prerogatyvą vykdyti apkaltą ir yra nukrypstama nuo konstitucinės apkaltos sampratos.** Pagal Konstituciją Prezidentas apskritai neturi teisės siūlyti Seimui pradėti apkaltos proceso asmenims, nurodytiems Konstitucijos 74 straipsnyje: Konstitucinio Teismo pirmininkui ir teisėjams, Aukščiausiojo Teismo pirmininkui ir teisėjams, Apeliacinio Teismo pirmininkui ir teisėjams bei Seimo nariams. Remdamasis šiais motyvais, **Konstitucinis Teismas nutarė**, kad Lietuvos Respublikos Seimo **statuto 230 straipsnio 1 dalis ta apimtimi, kuria nustatyta, kad siūlyti Seimui pradėti apkaltos procesą** konkrečiam asmeniui dėl šio statuto 228 straipsnyje nurodytų pagrindų (šiurkščiai pažeidus Konstituciją arba sulaužius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas), **turi teisę Respublikos Prezidentas**, o dėl Aukščiausiojo Teismo teisėjų bei Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų - taip pat **ir Teisėjų garbės teismas, prieštarauja Konstitucijai.** Konstitucijai prieštaraujančiu pripažintas ir Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekretas, kuriuo buvo siūloma pradėti apkaltos procesą Seimo nariui [57].

Konstitucinis Teismas dar 1999 m. gegužės 11 d. nutarime pažymėjo, kad apkaltos procedūros reglamentavimas, kai tai daro patys Seimo nariai, **nėra vienintelė įmanoma apkaltos proceso pradėjimo forma.** Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas kartu apsisprendžia, kad bylos faktines aplinkybes tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teisinės institucijos – ikiteisminio tyrimo institucijos ir teismas. Teismui pripažinus asmenį kaltu padarius nusikaltimą, vėliau nereikės pateikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo.

Pažymėtina, kad Seimas apkaltos procese nėra visagalė institucija, sprendžianti savarankiškai dėl apkaltos iniciavimo. Apkaltos proceso vyksmas nėra visiškai priklausomas nuo Seimo daugumos valios, t. y. Konstitucijos leidėjas nesuteikia Seimui teisės dėl bet kurio vieno ar kito pareigūno bet kokios veiklos inicijuoti jam apkaltos procesą. Visos pagrindinės normos, svarbios apkaltos procesui, pateiktos jau minėtame Lietuvos Respublikos Konstitucijos 74 straipsnyje skelbia, jog asmenis, einančius tam tikras pareigas, kurių sąrašas yra baigtinis, Seimas kvalifikuota 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas. **Svarbiausia, kad Seimas nustato tikrai tvarką, t. y. įgyvendinimo būdus, bet jokių būdu ne principus**“ [30; 167].

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuvos Respublikos Generalinis prokuroras, nustatęs, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą, apie tai nedelsdamas turi pranešti Seimui, tačiau pats, negali inicijuoti apkaltos proceso (Seimo statuto 228 str. 3 d.). Taigi Lietuvos Respublikoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas – apkaltos iniciatyvos ir sprendimo teisė dėl pašalinimo asmens iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka priklauso tik Seimui. O pačiame apkaltos procese įgaliojimus turi tik dvi valstybės valdžios institucijos – Konstitucinis Teismas ir Seimas.

2.2. Pareigūnai, kuriems gali būti taikoma apkaltos procedūra

Konstitucijos 74 straipsnyje nustatyta, kad Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šturkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas. Pažymėtina, kad apkaltos subjektais, kuriems taikoma apkalta, gali būti tik įstatymų išvardyti pavieniai asmenys, jokių būdu apkalta negali būti taikoma kolegialiai, pvz.: Vyriausybei, visam parlamentui ar teismui. Jeigu keliems vienos institucijos asmenims taikoma apkalta, tuomet jie atsako kiekvienas individualiai, o ne kolegialiai. Kai kuriose valstybėse Ministras Pirmininkas ar atskiras ministras taip pat gali būti patraukti konstitucinėn atsakomybėn, kas Lietuvoje nėra numatyta [19; 186]. Tuo tarpu, kitiems aukšties valstybės pareigūnams gali būti taikomos kitos konstitucinės atsakomybės formos: Seimo skirti ar rinkti pareigūnai (išskyrus nurodytus Konstitucijos 74 str.), atleidžiami iš pareigų Seimui pareiškus jiems nepasitikėjimą (Konstitucijos 75 str.). Pavyzdžiui - Seimo narių grupė gali pareikšti interpeliaciją ar nepasitikinėjimą Ministrui Pirmininkui ar ministrui (Konstitucijos 61 str.), Seimas skiria ir atleidžia Valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką (Konstitucijos 67 str. 11p.),

Dėl galimybės taikyti apkaltą administracinių teismų teisėjams. Lietuvoje apkaltos subjektais nėra nei Vyriausiojo Administracinio teismo, nei apygardų administracinių teisėjai. Žinant šių teismų priimamų sprendimų svarbą ir vietą valstybės teisės sistemoje, įstatymų leidėjas, autoriaus nuomone, turėtų apsvastyti galimybę numatyti konstitucinę atsakomybę ir pastarųjų teismų teisėjams. Tokią poziciją pateikia ir E. Šileikis, pritariantis administracinių teismų teisėju konstitucinės atsakomybės įtvirtinimui Konstitucijoje [24; 560]. Ši teisinė spraga Lietuvos teisės sistemoje susiklostė priimant Konstituciją, kai administracinių teismų sistema dar neveikė.

Dėl galimybės taikyti apkaltą valstybės Prezidentui. Pasak V. A. Vaičičiaus, iki 2004 m. balandžio 6 d. Prezidento apkalta Lietuvoje buvo sunkiai įsivaizduojama ir laikoma tik teorine galimybe. Precedentų nebuvimas pasauliniu mastu išryškėjo ir Lietuvos teisės moksle: nei vienas Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlio ar kitų iki 2004 metų išleistų mokslo darbų autorius šio teisinio instituto rimtai neanalizavo. Viskas buvo apsiribojama perfrazuojant Seimo statuto nuostatas dėl apkaltos proceso. 2001 m. Lietuvos teisės universiteto Lietuvos konstitucinės teisės vadovėlyje, Gedimino Mesonio „Lietuvos Respublikos Prezidentas“ skyriuje, nėra poskyrio, susijusio su Prezidento apkalta [38; 12]. Prezidento institucija laikyta besąlygišku autoritetu, apkaltos procesas Prezidentui buvo sunkiai įsivaizduojamas – teisininkams, ko gero, nebuvo labai korektiška plačiau diskutuoti, plėtoti jurisprudenciją ta tema.

Konstitucijoje įtvirtinta galimybė apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų – Respublikos Prezidento veiklos viešos demokratinės kontrolės forma, Respublikos Prezidento konstitucinės atsakomybės Tautai būdas, viena iš demokratinės pilietinės visuomenės savisaugos nuo Respublikos Prezidento piktnaudžiavimo jam nustatytais įgaliojimais priemonių [47]. Teismas savo nutarimu [51] pripažino, kad Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 2 straipsnio 2 dalis (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) tuo aspektu, kuriuo nustatyta, kad Respublikos Prezidentu negali būti renkamas asmuo, kurį Seimas apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų ar panaikino jo Seimo nario mandatą už tokio nusikaltimo, kuriuo **nėra** šiurkščiai pažeista Lietuvos Respublikos Konstitucija, sulaužyta priesaika, padarymą, **prieštarauja** Lietuvos Respublikos Konstitucijos 34 straipsnio 2 daliai, 56 straipsnio 2 daliai, 74 straipsniui, 78 straipsnio 1 daliai. Taigi **Prezidentas gali būti renkamas vėl, jeigu neteko užimamų pareigų už tokio nusikaltimo padarymą, kuriuo Konstitucija nėra šiurkščiai pažeidžiama ar (ir) sulaužoma priesaika.** Analogiškai, po Konstitucinio Teismo išvados pakoreguotas ir Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymas [8]. Taigi darytina išvada, kad galima tokia dviprasmiška situacija, kai, pvz., Lietuvos Respublikos Prezidentas padaro netyčinį nusikaltimą, už kurį skiriama laisvės atėmimo bausmė (pvz., netyčinis gyvybės atėmimas). Tada, remiantis Seimo statuto 228 str. 4 d., Seimas sudaro specialiąją tyrimo komisiją, bet neduoda sutikimo patraukti Prezidentą baudžiamojon atsakomybėn, nes tai nenumatyta naujoje Statuto redakcijoje. Tada Seimas, remiantis Statuto 239 str. 1 d., posėdyje dalyvaujančių narių balsu dauguma pritaręs specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą Seime Prezidentui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Jeigu Konstitucinis Teismas pateikia išvadą, kad netyčiniu gyvybės atėmimu Prezidentas šiurkščiai nepažeidė Konstitucijos ir nesulaužė priesaikos, tačiau nusikaltimas, visgi, yra padarytas, tai ar Konstitucinis Teismas privalo nustatyti ir nusikaltimo padarymo sunkumo

laipsnį? Kaip turi elgtis Seimas? Remiantis Seimo statuto 240 str. 1 d., apkaltos procesas gali būti tęsiamas tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Statuto 240 str. 8 d. 3 p. numatyta, *kad jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio Teismo išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, konstatuota, kad konkrečiu nusikaltimu **nebuvo** šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika, tada, remiantis 240 str. 7 d., Seimas posėdyje priima nutarimą **nutraukti apkaltos procesą**, jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio Teismo išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, konstatuota, kad nė vienas asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretus veiksmas neprieštarauja Konstitucijai. Tada vis tiek lieka klausimas dėl baudžiamosios Prezidento atsakomybės. Ar, Konstitucinis Teismas ir už netyčinį nusikaltimą pripažintų asmenį pakankamai svariai pažeidus konstituciją? Tikriausiai, ne. Seimas taip pat negali pašalinti Prezidento iš pareigų nesant teigiamai Konstitucinio teismo išvadai. Ar tai reiškia, kad galima analogiška situacija, kaip kad Seimo nario A. Butkevičiaus atveju, kai tautos atstovas nepraradęs seimo nario mandato, kalėjo už padarytą nusikaltimą? Juk Prezidentas turėtų atsakyti baudžiamąja tvarka ir už netyčinį nusikaltimą. Kas gali panaikinti Prezidento teisinį imunitetą tokiu atveju? Ar tai reiškia, kad einantis pareigas Prezidentas gali būti įkalintas? Šis klausimas lieka neatsakytas.*

Dėl galimybės taikyti apkaltą Seimo nariams. Seimo nariai, atliekantys tautos atstovų pareigas Seime dėl jų darbo svarbos, turi ypatingas konstitucines garantijas, kurias numatyto Lietuvos Respublikos Konstitucija. Pvz., Konstitucijos 62 str. teigiama, kad *„Seimo nario asmuo yra neliečiamas“* <...>, *„Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti trauktinas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė“*. Konstitucinės teisės įtvirtina ir konstitucines pareigas (tokias kaip duotos Seimo nario priesaikos laikymasis, Konstitucijos nuostatų laikymasis ir kt.). Už šių pareigų nevykdymą numatoma konstitucinės atsakomybės sankcija – pašalinimas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka. Konstitucijos 63 str. *„Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai: ... Seimas panaikina jo mandatą apkaltos proceso tvarka“*. Konstitucijos 74 str. teigiama, kad *„Seimo narius, šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali <...> panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas“*. Taigi šiuose Konstitucijos straipsniuose įtvirtinta konstitucinė Seimo narių atsakomybė už 74 str. numatytus pažeidimus. Toliau apkaltos proceso eiga Konstitucijoje nedetalizuojama, bet perkeliama į Seimo statuto [2] reguliavimo sferą.

2.3. Specialiosios tyrimo komisijos sudarymas Seime

Vadovaujantis Seimo statutu, Seimas, pripažinęs būtinybę, gali sudaryti nuolat veikiančias komisijas specialioms problemoms nagrinėti arba sudaryti laikinąsias tyrimo, kontrolės, revizijos, parengiamąsias, redakcines ir **kitokias laikinąsias komisijas** kokiam nors klausimui ištirti, parengti ar kitiems Seimo pavedimams atlikti (statuto 71 str.). **Iniciatyva sudaryti laikinąją kontrolės arba tyrimo komisiją** priklauso Seimo valdybai, komitetams, frakcijoms bei nemažiau kaip 1/4 Seimo narių grupei. Iniciatoriai pateikia Seimui nutarimo dėl laikinosios kontrolės arba tyrimo komisijos sudarymo projektą, kuriame nurodomas tokios komisijos sudarymo tikslingumas, pagrindai bei įgaliojimai (statuto 73 str.). Specialios tyrimo komisijos sudarymas Seime yra parengiamoji apkaltos proceso stadija Seime. Teisiniu aspektu **specialios tyrimo komisijos sudarymo faktas dar nėra apkaltos proceso stadijos pradžia**. Politine prasme apkaltos procesas prasideda jau tuomet, kai Seimas nutarimu sudaro specialiąją tyrimo (apkaltos) komisiją [38;28]. Pagal Seimo statuto 235 str., Specialioji tyrimo komisija sudaroma siūlymo pradėti apkaltą iniciatorių pateiktų kaltinimų pagrįstumui ir rimtumui ištirti. Seimas, susipažinęs su 1/4 Seimo narių teikimu pradėti konkrečiam asmeniui apkaltos procesą, sudaro specialiąją tyrimo komisiją pateiktų siūlymų pradėti apkaltos procesą pagrįstumui ištirti bei išvadai dėl pagrindo pradėti apkaltos procesą parengti. Pagal Seimo statuto 232 str., specialioji tyrimo komisija sudaroma iš nedaugiau kaip 12 Seimo narių pagal Seimo frakcijų proporcinio atstovavimo normas. Sudarydamas komisiją, Seimas kartu paskiria komisijos pirmininką ir jo pavaduotoją, nustato tyrimo atlikimo terminus.

Specialios tyrimo komisijos veiklos forma yra posėdžiai, kurie paprastai yra uždari. Posėdžiuose išklausomi asmens, kuriam taikoma apkalta, paaiškinimai bei argumentai, apklausiami liudytojai, renkami, tiriami ir vertinami kiti įrodymai, prireikus kviečiami ekspertai bei specialistai. Posėdžiuose gali dalyvauti ir asmens, kuriam taikoma apkalta, advokatas (statuto 233 str.). Specialioji tyrimo komisija, baigusi tyrimą, surašo išvadą. Joje išdėstoma: siūlymų pradėti apkaltos procesą esmė; konkrečių veiksmų faktinės aplinkybės; asmens, kuriam taikoma apkalta, paaiškinimai; įrodymai ir motyvai, kuriais grindžiama išvada. Jeigu siūlymai pradėti apkaltos procesą pripažįstami nepagrįstais, konstatuojama, kad nėra pagrindo pradėti apkaltos procesą Seime. Jeigu siūlymai pradėti apkaltos procesą pripažįstami pagrįstais, konstatuojama, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą Seime (statuto 236 str.). Pagal patvirtintą išvadą komisija parengia Seimo nutarimo projektą. Patvirtintą išvadą kartu su Seimo nutarimo projektu ir kitais dokumentais specialioji tyrimo komisija įteikia Seimo Pirmininkui, o šis teikia Seimui šiuos dokumentus svarstyti artimiausiame posėdyje (statuto 237 str.). **Pritarus Seimo specialios tyrimo komisijos teikiamam Seimo nutarimo projektui**, baigiama parengtinė apkaltos proceso stadija ir

pradedama pirma pagrindinė apkaltos proceso stadija – **oficialiai pradedamas apkaltos procesas Seime**. Plačiau apie tai – kitame skyriuje.

Specialioji tyrimo komisija Seime nesudaroma, kai Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika (239 str.2 d.).

Kai įtariamą padaręs nusikaltimą Respublikos Prezidentas, Seimas statuto 232 straipsnyje nustatyta tvarka, sudaroma speciali tyrimo komisija (privalomas imperatyvas Seimui). Išklausęs generalinio prokuroro pranešimą dėl kitų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų, Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar šio statuto 232 straipsnio nustatyta tvarka **sudaryti specialiąją tyrimo komisiją**, esant ne mažesnės kaip 1/4 Seimo narių grupės siūlymui. Taigi, kai kaltinamas Prezidentas, specialioji tyrimo komisija sudaroma visais atvejais, kai kaltinami teisėjai arba Seimo nariai, Seimas turi dvi alternatyvas. Specialiosios tyrimo komisijos sudarymo galimybė numatyta todėl, kad nusikaltimo padarymo faktas, motyvai, aplinkybės gali būti ir nepakankamai svarūs (ir tuo pačiu labai svarbūs politiniu aspektu), taip pat yra būtinas išankstinis politinis tyrimas. Praktiškai Seimo statuto nuostatos, susijusios su specialios tyrimo komisijos sudarymu Seime, buvo įgyvendintos 2003 m. gruodžio 18 d., kuomet 86 Seimo nariai pateikė Seimui teikimą pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui [47]. Seimas 2003 m. gruodžio 23 d. nutarimu „Dėl Specialiosios tyrimo komisijos sudarymo“ sudarė Specialiąją tyrimo komisiją Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui pateiktų kaltinimų pagrįstumui ir rimtumui ištirti bei išvadai dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą parengti. Ši komisija 2004 m. vasario 19 d. padarė išvadą, kad Seimo narių grupės teikime pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui pateikti kaltinimai yra pagrįsti ir rimti (tik kaltinimų apimties dalyje nepakankamai pagrįsti ar nepakankamai rimti), todėl yra pagrindo pradėti apkaltos procesą Seime. Specialiosios tyrimo komisijos išvada „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui“ 2004 m. vasario 19 d. buvo pateikta Seimui. Seimas 2004 m. vasario 19 d. priėmė nutarimą „Dėl apkaltos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui proceso Seime pradžios“, kuriuo nutarė Seime pradėti apkaltos Respublikos Prezidentui Rolandui Paksui procesą. Seimas 2004 m. vasario 19 d. priėmė nutarimą „Dėl kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą“, kuriuo kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydamas išvados, ar Respublikos Prezidento Rolando Pakso konkretūs veiksmai, nurodyti Specialiosios tyrimo komisijos išvadoje suformuluotuose kaltinimuose, prieštarauja Konstitucijai.

Seimas, posėdyje dalyvaujančių narių balsų dauguma gali priimti nutarimą apkaltos procesą nutraukti net esant specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad yra pagrindas pradėti apkaltos

procesą, – komisijos išvados Seimui nėra privalomos. Jei Seimas nepritaria specialiosios tyrimo komisijos išvadai, kad nėra pagrindo pradėti apkaltos procesą, jis turi nuspręsti, kam pavesti atlikti papildomą ar pakartotinį tyrimą – tai pačiai ar naujai specialiajai tyrimo komisijai (statuto 238 str.). Pažymėtina, kad Seimas, tirdamas valstybinės svarbos klausimus, t. y. ir dėl galimų valstybės aukštųjų pareigūnų veiksmų atitikimo Konstitucijai bei įstatymams, pripažinęs būtinybę, turi teisę sudaryti nutarimu ne tik Seimo specialias tyrimo, bet ir Seimo laikinas tyrimo komisijas remiantis Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymu. Tokia Komisija turi išsiaiškinti ir nustatyti, ar buvo atlikti veiksmai, priimti sprendimai dėl klausimų, kuriuos jai pavesta iširti, taip pat išsiaiškinti kitas su tiriamu klausimu susijusias aplinkybes [11].

Dėl Seimo laikinųjų tyrimo komisijų atliekamo tyrimo ribų bei pagrįstumo. Konstitucinis Teismas savo sprendime išaiškino, kad **Seimas negali sudaryti tokių Seimo laikinųjų tyrimo komisijų, kurios atliekamu tyrimu kištųsi (būtų įsiterpiama) į kitų viešąją valdžią vykdančių,** taip pat kitų Konstitucijoje ir įstatymuose numatytų **valstybės bei savivaldybių institucijų įgaliojimus. Seimo laikinoji tyrimo komisija negali perimti teismų, prokurorų konstitucinių įgaliojimų bei funkcijų. Seimas privalo sudaryti tik tokias Seimo laikinas tyrimo komisijas, kurių tiriamas klausimas būtų valstybinės svarbos,** atsižvelgti į tai, ar tyrimu nebus kišamasi į tokius dalykus, kurių pagal Konstituciją valstybinės valdžios institucijos apskritai negali tirti. Turi būti užtikrinta, kad Seimo laikinųjų tyrimo komisijų gauta informacija, kurios neatskleidimą gina ir saugo Lietuvos Respublikos Konstitucija, nebūtų paviešinta, atskleista asmenims, kurie pagal Konstituciją ir įstatymus neturi teisės tokios informacijos gauti, nes toks minėtos informacijos atskleidimas padarytų žalą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje tvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms. Taigi, Lietuvos Respublikos Seimas turi įgaliojimus, esant valstybinės svarbos reikalui, pavesti Seimo laikinajai tyrimo komisijai iširti tokius dalykus, kuriems iširti bus reikalinga ir atitinkamų valstybės institucijų vykdomo tyrimo (taip pat ir ikiteisminio, operatyvinio) medžiaga, **tačiau negali būti paneigti įstatymų nustatyti subjektų įgaliojimai neatskleisti informacijos, kurios atskleidimas galėtų padaryti žalą Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintoms, jos ginamoms ir saugomoms vertybėms, taip pat ir nebaigtam ikiteisminiam, operatyviniam tyrimui** [52]. Po Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadų, esant būtinybei, gali būti sudaryta Seimo specialioji tyrimo (apkaltos) komisija. Po Prezidento R. Pakso pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka atsirado teisinių abejonių, ar Seimo laikinosios tyrimo komisijos nedubliuoja Konstitucinio Teismo ar kitų teismų, bei ikiteisminio tyrimo institucijų funkcijų, t. y. ar nepažeidžiami *valdžių pasidalinimo, teisingumą vykdo tik teismai* principai. Grupė Seimo narių kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydami iširti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. priimtas nutarimas Nr. IX-1868 „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ tuo

aspektu, kuriuo nustatyta, kad „išlaptinta informacija per Prezidentą ir jo patarėjus pasiekdavo tuos asmenis, kurie jos žinoti neturėjo teisės, tarp jų ir tuos, kurių atžvilgiu atliekamas operatyvinis tyrimas“ neprieštarauja Konstitucijos 5, 55, 67, 109 ir 118 straipsniams bei Lietuvos Respublikos Seimo Laikinių tyrimo komisijų įstatymo 3 ir 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija). Konstitucinis Teismas savo nutarimu paskelbė, kad Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvada savaime, tiesiogiai nesukelia teisinių padarinių joje nurodytiems asmenims. Jiems tokius padarinius gali sukelti tik kitų institucijų, jų pareigūnų sprendimai, kurie gali būti priimti atsižvelgus į Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadą. Pagal Konstituciją **Seimas turi teisę įvertinti savo sudarytos laikinosios tyrimo komisijos veiklą** bei įstatyme numatytą šios komisijos išvadą. **Ši išvada nesaisto Seimo** – Seimas gali nuspręsti, pritarti ar nepritarti Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai arba pritarti jai iš dalies. Seimo laikinosios tyrimo komisijos teisė, suderinus su Generaline prokuratūra, Valstybės kontrole, Valstybės saugumo departamentu ar ikiteisminio tyrimo įstaiga, įstatymų nustatyta tvarka susipažinti su jų žinioje esančia baudžiamąja byla ar kita medžiaga, dokumentais nėra susijusi su Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta teismo išimtinė konstitucine funkcija- **teisingumo vykdymu** [50]. Seimas 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimu „**Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos sudarymo dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados**“ pritarė Seimo laikinosios tyrimo komisijos išvadai, kad Prezidentas buvo pažeidžiamas, ir, įvertinant Prezidento statusą ir atsakomybę, jo vaidmenį vidaus ir tarptautinėje politikoje, tai sudarė grėsmes Lietuvos nacionaliniam saugumui [12]. Todėl Seimas 2003 gruodžio 23 d. priėmė nutarimą „**Dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo**“ [13]. Taigi laikinųjų, specialiųjų Seimo tyrimo komisijų sudarymas parlamente, yra ne kas kita, kaip išankstinis tyrimas iki prasidedant apkaltos procesui Seime.

2.4. Apkaltos proceso pagrindiniai bruožai Seime

Apkaltos proceso sąvoka (pagrindas pradėti apkaltos procesą) teikimo pradėti apkaltos procesą senaties terminai, teikimo pradėti apkaltos proceso formą, specialiųjų tyrimo komisijų sudarymas bei jų darbo tvarka, šios komisijos išvadų tvirtinimas, apkaltos procedūra (įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai), pašalinimo iš pareigų ar mandato panaikinimo svarstymai ir pats konstitucinės sankcijos įtvirtinimas, yra reglamentuojami Seimo Statutu 38 ir 39 skirsniais. Pagrindinę apkaltos proceso funkciją atlieka Seimas. **Seimas**, posėdyje dalyvaujančių narių balsu dauguma **pritareš** specialiosios tyrimo komisijos **išvadai**, kad yra pagrindas pradėti apkaltos procesą, **priima nutarimą pradėti apkaltos procesą** Seime konkrečiam asmeniui **ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados**, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai

prieštarauja Konstitucijai. **Tai pirmoji apkaltos proceso stadija, reglamentuota Seimo statuto trisdešimt devintame skirsnyje. Šiuo kreipimusi į Konstitucinį teismą, apkaltos procesas Seime sustoja, kol bus gautos Teismo išvados. Tuo baigiasi ir pirmoji apkaltos proceso stadija Seime.**

Kai Seimas gauna įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šturkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika (239 statuto str.). Šiuo atveju, apkaltos procesas Seime taip pat sustoja. Baigiasi pirmoji apkaltos stadija.

Pats teikimas pradėti apkaltos procesą išdėstomas raštu ir pasirašomas visų ne mažiau kaip 1/4 Seimo narių grupę sudarančių asmenų. Jame nurodomas konkretus asmuo, siūlymai pradėti apkaltos procesą bent vienu iš Konstitucijos 74 str. nustatytų pagrindų. Kartu pateikiami ir šiuos siūlymus pagrindžiantys argumentai, įrodymai ir jų šaltiniai (230 Statuto str.). Taigi teikti Seimui pradėti apkaltos procesą Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytam asmeniui turi teisę ne mažesnė kaip 1/4 Seimo narių grupė. Jokia kita institucija ar pareigūnai inicijuoti apkaltos proceso neturi teisės [46]. Generalinis prokuroras, nustatęs, kad Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytas asmuo yra įtariamas padaręs nusikaltimą, nedelsdamas praneša Seimui. Kai įtariamas padaręs nusikaltimą Respublikos Prezidentas, Seimas, statuto 232 straipsnyje nustatyta tvarka, sudaro specialiąją tyrimo komisiją. Išklaušęs generalinio prokuroro pranešimą dėl kitų Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytų asmenų, Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą konkretų asmenį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, ar šio statuto 232 straipsnio nustatyta tvarka sudaryti specialiąją tyrimo komisiją, jeigu yra šio straipsnio 1 dalyje nurodyto subjekto siūlymas. Seimui gavus įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, Seimo Pirmininkas ar jo pavaduotojas nedelsdami su juo supažindina Seimo narius. Supažindinus Seimo narius su apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu. **Seime apkaltos procesas vyksta Seimo statuto 39 skirsnyje nustatyta tvarka (statuto 228 str.).** Pažymėtina, kad teikimui pradėti apkaltos procesą tuo pagrindu, jei asmuo šturkščiai pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, Baudžiamuoju kodeksu numatyti senaties terminai netaikomi (statuto 229 str.).

Apkaltos procedūra Seime įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai. Apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. **Po Teismo išvados įsigaliojimo Seime prasideda antroji apkaltos proceso stadija (statuto 240–243 str.).** Apkaltos procesas Seime yra viešas, transliuojamas per Lietuvos nacionalinį radiją ir televiziją. Apkaltos proceso posėdžiams Seime pirmininkauja Seimo Pirmininkas arba vienas iš Seimo Pirmininko pavaduotojų. Seimas priima nutarimą nutraukti apkaltos procesą, jeigu įsigaliojusioje Konstitucinio

Teismo išvadoje dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, konstatuota, kad nė vienas asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretus veiksmas neprieštarauja Konstitucijai. Tai yra imperatyvas Seimui.

Seimas priima sprendimą svarstyti Seimo posėdyje asmens, kuriam taikoma apkalta, pašalinimą iš pareigų ar Seimo nario mandato panaikinimą, jeigu Teismas išvadoje konstatuoja: kad bent vienu konkrečiu veiksmu arba konkrečiu nusikaltimu šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir sulaužė priesaiką arba konkrečiu nusikaltimu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika (statuto 240 straipsnis).

Konstitucinis Teismas konstatavo [47], kad **apkaltos proceso metu Seimas negali kvestionuoti Konstitucinio Teismo išvados teisinio aspekto**. Seimas yra politinė institucija, kuri nėra kompetentinga spręsti teisinius klausimus, išspręstus Konstitucinio Teismo – t. y. sprendžiant Seime asmens, kuriam taikoma apkalta, konstitucinės atsakomybės klausimą, remiamasi Teismo išvadose, nutarimuose nustatytais faktais ir pateikta jų juridine kvalifikacija, ir šių klausimų tyrimas Seime neatliekamas. Seimas gali spręsti tik politinį klausimą – pašalinti iš pareigų asmenį ar ne. Teismas konstatavo, kad „demokratinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs konstituciją, sulaužęs priesaiką, *neturėtų* išvengti atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų“.

Gavus Konstitucinio Teismo išvadą, toliau Seime vyksta **asmens pašalinimo iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimo svarstymas**. Jame turi teisę dalyvauti pats asmuo, kuriam taikoma apkalta, arba (ir) jo advokatai. Asmuo, kuriam taikoma apkalta, ir jo advokatai gali pateikti įrodymų, turinčių reikšmės sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimą. Seimo posėdis yra pradedamas posėdžio pirmininko pranešimu, kuriame išdėstoma Konstitucinio Teismo išvados esmė. Po formalių procedūrų žodis suteikiamas asmeniui, kuriam pradėta apkaltos byla, arba jo advokatui. Paskui asmeniui, kuriam taikoma apkalta, klausimus užduoda posėdžio pirmininkas ir advokatai. Šie asmenys savo kalbose gali remtis įrodymais, turinčiais reikšmės sprendžiant konstitucinės atsakomybės klausimą. Seimo nariai minėtam asmeniui ar vietoj jo kalbančiam advokatui pateikia klausimus tik su posėdžio pirmininko leidimu. **Apkaltos bylos nagrinėjimas baigiamas posėdyje dalyvaujančio asmens, kuriam taikoma apkalta, baigiamuoju žodžiu** (statuto 241 str.). Šios apkaltos procedūros Seime primena teisminį procesą teisme, tik čia „kaltintojų ir teisėjų funkcijas atlieka“ Seimo nariai.

Nutarimo pašalinti asmenį iš pareigų arba panaikinti Seimo nario mandatą priėmimas – trečioji, baigtinė, apkaltos proceso stadija Seime. Ši stadija prasideda pasibaigus asmens pašalinimo iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimo svarstymui dėl kiekvieno konkretaus veiksmo, kuriuo asmuo kaltinamas. Seimo Pirmininkas ar Seimo Pirmininko pavaduotojas pateikia atskirą Seimo nutarimo projektą, t. y. kiekvienas kaltinimas įtvirtinamas atskiru Seimo nutarimo projektu. Projekte nurodoma Konstitucinio Teismo išvados esmė, sprendimas asmenį, kuriam

taikoma apkalta, pašalinti iš pareigų (ar panaikinti jo Seimo nario mandatą). Seimo nutarimas įsigalioja nuo jo paskelbimo visuomenės informavimo priemonėmis. **Nutarimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų (ar Seimo nario mandato panaikinimo) laikomas priimtu, jei už jį balsavo ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių, t. y. nemažiau kaip 85 balsams esant „už“.** Atkreiptinas dėmesys, Prezidentas R. Paksas iš užimamų pareigų pašalintas dėl dviejų kaltinimų vos dviejų balsų, o dėl trečio kaltinimo punkto – trijų balsų persvara. **Asmuo laikomas pašalintu iš pareigų arba netenka Seimo nario mandato nuo nutarimo paskelbimo visuomenės informavimo priemonėmis momento. Jei balsuojant nutarimas dėl asmens pašalinimo iš pareigų (ar Seimo nario mandato panaikinimo) nepriimamas, laikoma, kad Seimas apkaltai nepritarė** (statuto 242 str.). Kaltinamasis asmuo, kuriam taikoma apkalta, turi teisę iki balsavimo pradžios atsistatydinti iš pareigų ar atsisakyti Seimo nario mandato. Toks pareiškimas iš karto patenkinamas ir apkaltos procesas nutraukiamas seimo nutarimu (statuto 243 str.).

V. A. Vaičaitis išskiria 4 apkaltos stadijas Seime: 1) parengiamąją, 2) ginčų, 3) asmens baigiamojo žodžio ir 4) Seimo narių balsavimo dėl asmens pašalinimo iš pareigų. Darbo autoriaus nuomone, tiksliau būtų išskirti tik tris apkaltos Seime stadijas, t. y. asmens baigiamojo žodžio kalbos neišskirti į atskirą stadiją, bet priskirti ją prie ginčų stadijos (šiam darbe ši stadija vadinama *asmens pašalinimo iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimo svarstymas*). Juo labiau, kad ir pačio kaltinamo asmens paskutinio žodžio teisė įtvirtinta Seimo statuto 241 str., kuris taip ir vadinamas – *asmens pašalinimo iš pareigų arba Seimo nario mandato panaikinimo svarstymas*.

Nuostata „**apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo Statutas**“ konkretinama nepažeidžiant konstitucinės apkaltos sampratos diktuojamų konstitucinės apkaltos sampratos ribų. Pagal Konstitucijos 74 straipsnį nustatyti apkaltos proceso tvarką yra Seimo kompetencija – šis privalo ją apibrėžti Seimo statute. Vertinant, ar ginčijamas Seimo statuto straipsnis atitinka Konstituciją, pirmiausia privalu atkreipti dėmesį į tai, ar statute nustatyta tvarka apima visus konstitucinius apkaltos elementus, paisant reikalavimų, kuriuos apkaltai kelia Konstitucijoje įtvirtinti teisinės valstybės principai [45]. Konstitucinio Teismo manymu (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas), Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, tenka didelė atsakomybė: demokratinėje, teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų. Vien politinis tikslingumas negali būti svarbiausias ir vienintelis Seimo narių veiklos orientyras; nėra ir negali būti valdžios atstovams alternatyvos – laikytis Konstitucijos ar ne [37; 43].

3. Konstitucinis Teismas apkaltos procese

Konstitucinis Teismas Lietuvos Respublikos konstitucinėje sistemoje užima ypatingą vietą ir yra svarbiausia Konstitucijos apsaugos mechanizmo dalis. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją, Teismas – konstitucinės justicijos institucija, vykdanči konstitucinę teisminę kontrolę. Šis Teismas pagal savo kompetenciją, sprenddamas dėl žemesnės galios teisės aktų atitikties aukštesnės galios teisės aktams, ir vykdydamas kitus savo konstitucinius įgaliojimus, vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės aktų sistemoje ir konstitucinį teisėtumą. Šis Teismas yra valstybės valdžios institucija, kuri pačioje Konstitucijoje yra įvardyta kaip teismas ir savo konstitucine prigimtimi negali būti ne teismas, t. y. neteisminė institucija. Konstitucinis Teismas turi konstitucinius įgaliojimus oficialiai aiškinti Konstituciją – pateikti Konstitucijos nuostatų sampratą, kuri saisto visas teisės aktus leidžiančias bei visas teisę taikančias institucijas, taip pat ir Seimą. Tai akivaizdžiai įrodo, kad Konstitucinis Teismas negali būti nevalstybės valdžią įgyvendinanti institucija. Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad Konstitucinis **Teismas teikia išvadas**: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) **ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai**. Taigi iš pačios Konstitucijos kyla ir Konstitucinio Teismo išimtiniai įgaliojimai **oficialiai aiškinti Konstituciją**, savo jurisprudencijoje pateikti oficialią Konstitucijos nuostatų sampratą – **formuoti oficialią konstitucinę doktriną**. Pagal Konstituciją konstitucinių nuostatų sampratą, argumentai, išdėstyti Konstitucinio Teismo nutarimuose, taip pat kituose Konstitucinio Teismo aktuose (išvadose bei sprendimuose), saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas bei pareigūnus, t. y. ir patį Teismą. Taigi ir bendrosios kompetencijos, ir specializuoti **teismai** yra **saistomi** Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje suformuotos **oficialiosios apkaltos konstitucinės doktrinos** [53]. Pagrindinis šios Teismo sukurtos oficialios doktrinos bruožas – oficialumas ir privalomumas. Taigi Konstitucinis Teismas yra teisminės valdžios dalis, procesas jame vyksta laikantis bendrų teisės principų ir taisyklių, Teismas nagrinėja specifines teises bylas bei teikia išvadas.

Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados apkaltos proceso kontekste negali nedaryti įtakos valstybės politinės veiklos sričiai. Pats kreipimasis į Konstitucinį Teismą dėl išvados yra politinio proceso dalis. Konstitucinio Teismo išvada, nutarimas – tai tam tikro prieštaravimo išsprendimas, valdžios institucijų galių ribų pripažinimas ar paneigimas [29; 28]. Ši mintis pateikiama kalbant apie įstatymų konstitucingumo tikrinimo procesą, tačiau tinkama ir apkaltos proceso taikymo aspektu – Teismas, teikdamas išvadą dėl asmens veiksmų konstitucingumo, atsiduria teisinių,

politinių ginčų centre: spaudimą daro žiniasklaida, visuomenė, iš kitos pusės – politikai, Seimas, kitos institucijos ar pareigūnai. Ir čia Teismas vykdo svarbiausią – **Konstitucijos apsaugos – funkciją**. Kaip pastebėjo E. Jarašiūnas, analizuojant konstitucinės justicijos paskirtį, neretai pabrėžiama, kad konstituciniams teismams tenka konstitucinės pusiausvyros sergėtojo vaidmuo [29;28]. Taigi Teismo išvadų teikimas dėl asmens veiksmų atitikimo Konstitucijai gali būti suprantamas kaip vienas (netiesioginis) iš apsauginių Konstitucijos mechanizmų. Konstitucijos apsauga yra teisinė, **Konstitucinis Teismas disponuoja** iš esmės **vienu kontrolės matu – teise**, kurią, visų pirma, išreiškia Konstitucija. Teismo išskirtinumą konstitucinėje sistemoje patvirtina ir jo įgyvendinamos kitos funkcijos, tokios kaip: 1) konstitucinių teisinių vertybių įtvirtinimas; 2) taikdarystė socialiniame politiniame gyvenime; 3) **teisinis politinių konfliktų sprendimas** [31]. Šios nurodytos Konstitucinio teismo funkcijos, ypač trečioji, akcentuoja tai, kad Konstitucinis Teismas, skirtingai nuo bendros kompetencijos teismų, tam tikra prasme yra ir politinio proceso dalyvis. Tačiau Teismo vaidmenį šiame procese lemia tai, kad jis politinius konfliktus sprendžia teisinėmis formomis, t.y. juos juridizuoja. Teismas visiems politinio proceso dalyviams siūlo savo veiksmus grįsti konstitucinėmis vertybėmis, t. y. visuotinėmis ir labiau atspindinčiomis politinės kultūros esmę [32; 435].

Prezidento R. Pakso apkaltos metu buvo diskutuojama, kokias bylas dar nagrinėja šis teismas; ar gali nagrinėti teismas ir politines bylas? Atsakymą galima rasti Teismo bylų praktikoje: 2004 m. kovo 31 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas **išnagrinėjo bylą ir pateikė išvadą** dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai pagal nutarime išdėstyta paklausimą, ar Respublikos Prezidento Rolando konkretūs veiksmai, nurodyti Specialiosios tyrimo komisijos išvadoje suformuluotuose kaltinimuose, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai [47]. Taigi Teismas išnagrinėja bylą, konstatuoja faktą dėl asmens veiksmų atitikimo Konstitucijai. Šioje konkrečioje byloje teismas nustatė, kad savo veiksmais Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Ar tai yra Teismo politinis sprendimas, politinio pobūdžio byla? Juolab, kad pats apkaltos procesas yra laikomas politizuotu. Gal ir pats procesas Konstituciniame Teisme yra politinio apkaltos proceso sudėtinė dalis? Atsakymas neigiamas, ir štai kodėl: 1) Konstitucinis Teismas, kaip jau minėta, yra teisminė institucija, tiksliau, specifinė teisminė institucija, viena iš valstybės valdžios sudedamųjų dalių, atliekanti specifines funkcijas; 2) viena iš Teismo funkcijų – **teisinis politinių konfliktų sprendimas**, būtent teisinėmis priemonėmis sprendžiamas šis klausimas; **procesas yra teisinis Teisme, išvada yra teisinė – konstatuojamas faktas, juridinis faktas**, kuris būtinas tolesniame politinės atsakomybės taikymo Seime – apkaltos – procese; 3) Lietuvoje negalimos jokios politinės bylos teismuose, tai prieštarautų bendriesiems demokratijos, žmogaus teisių apsaugos, tarptautiniams ir visiems kitiems teisės principams; kita vertus, netiesiogiai teismų veikla daro įtaką

valstybės politiniam gyvenimui; 4) savo veikloje Konstitucinis Teismas vadovaujasi tik Konstitucija ir jai neprieštaraujančiais teisės aktais, bet koks bylos politizavimas yra neteisėtas; 5) pačioje Konstitucijoje yra teigiama, kad Konstitucinis Teismas turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas neteisinais motyvais (Konstitucijos 106 str.); 6) Teismo išvada Konstitucijoje ir Konstitucinio Teismo įstatyme minima ne kaip bendrinės teisminės veiklos rezultato sąvoka, bet kaip Teismo akto forma; išvada yra tik rekomendacinio, patariamąjio pobūdžio, galutinį sprendimą visada priima Seimas; 7) išvada skelbiama ne Lietuvos Respublikos vardu, bet išreiškia tik Teismo nuomonę ir poziciją svarstyto klausimu; visada vertinami konkretūs juridiniai faktai ir reiškiniai, svarbų vaidmenį rengiant išvadas gali lemti liudytojai, ekspertai, specialistai [32; 465]

Tokios pačios nuomonės ir E. Jarašiūnas: „Konstitucinio Teismo veikla, užtikrinant valstybės valdžios institucijų funkcionavimo konstitucingumą, daro įtaką ir politiniam procesui; pvz., rašančiajam apie konstitucinės justicijos klausimus nesunku nukrypti į kraštutinumus. Vienas jų – Konstitucinis teismas sprendžia tik teisės klausimus. Teisės ir nieko daugiau. Kitas kraštutinumas – Konstitucinis Teismas, kaip bet kokia kita valstybės institucija, yra politinės sistemos dalis. Todėl jo veikla ir sprendimai yra politiniai, o teisė – tik politinio turinio forma“ [29; 27]. Kad pasitaiko tokių kraštutinumų, kai klaidingai suvokiama Konstitucinio Teismo funkcijos, iškreipiamas pats valdžių padalinimo principas ir asmenys nelabai supranta, kas apskritai yra Konstitucija, parodo štai toks pavyzdys: spaudoje buvo paskelbti vienos visuomeninės organizacijos tyrimų rezultatai; buvo tiriama, kokie probleminiai klausimai kyla apibendrinus 1992 m. Konstitucijos veikimo pasekmes. Remdamiesi tyrimų rezultatais, autoriai išreiškė nuomonę, kad reikia ypač didinti Konstitucinio Teismo įtaką valstybės institucijų sistemoje. Buvo siūloma suteikti Teismui teisę pagal Seimo ieškinį sustabdyti Respublikos Prezidento įgaliojimus, jeigu jis veikimu ar neveikimu pažeidė Konstituciją ir taip padarė žalos piliečių interesams. Teismui sustabdžius Prezidento įgaliojimus, jis negalėtų toliau eiti savo pareigų ir Seimas skelbtų naujus Prezidento rinkimus [33; 9]. Kaip yra žinoma, Lietuvoje, vykstant apkaltos procesui, Prezidentas nepraranda savo įgaliojimų. Tačiau kalbant apie tokių bylų pasaulinę praktiką, pažymėtina, jog siekiant, kad apkaltos procesui nebūtų daroma politinė įtaka, kad būtų išvengta įtampos tarp valstybės valdžios institucijų, daugelyje valstybių apkaltos proceso metu Prezidento įgaliojimai sustabdomi [60].

Dar vienas paminėtinas momentas – formalus įpareigojimo paisyti Konstitucinio Teismo motyvų bei argumentų nerasime. Tai kodėl jie tampa imperatyvu, privalomu ir įstatymų leidėjui, ir visiems kitiems? Todėl, kad **brandžios konstitucinės kultūros visuomenėje politikai nekvestionuoja Konstitucinio teismo sprendimų**; tikėtina, kad iškilus „analogiškam“ konstituciniam ginčui, Konstitucinis Teismas vadovausis *savo* jau suformuluota oficialia konstitucine doktrina. Taigi **kuo daugiau doktrinos, tuo labiau nuspėjamas Konstitucinis**

Teismas, ir teisėkūros subjektai negali su to nepaisyti [34; 15]. Konkretus pavyzdys – apkaltos institutas, Konstitucinio Teismo pirmą kartą paminėtas 1999 metais, o išplėtotas – 2004. Taigi ir **pats Konstitucinis Teismas yra saistomas savo paties sukurtos oficialiosios apkaltos doktrinos ir taip yra užtikrinama, kad konstitucinė justicija – prognozuojama.**

Atkreiptinas dėmesys, kad Konstitucinio Teismo aktai, kur aiškinamos teisės normos, nėra vienkartinio naudojimo, bet tokie aiškinimai orientuoti į ateitį, **tampa sudėtine konstitucinės jurisprudencijos dalimi.** Tokia yra Konstitucinio Teismo aktų vertė. Rezoliucinė Teismo nutarimo dalis susijusi su konkrečiu faktu, įvykiu, pvz., pripažinimas asmenį šiukščiau pažeidus Konstituciją – nukreipta į praeitį. O motyvuojamoji nutarimo dalis, kur plačiai aiškinama Konstitucija, kitos teisės normos, principai ir precedentai – **nukreipta į ateitį** ir tampa bendrinium oficialiu teisės normų aiškinimu, kuriam turi paklusti visos institucijos bei asmenys [53].

Pasak **V. A. Vaičiūčio**, paprastai demokratiškai renkamų pareigūnų priesaikos vykdymą „prižiūri“ patys rinkėjai periodiškų rinkimų metu balsuojant. Tačiau Prezidento R. Pakso apkaltos metu Konstitucinis Teismas nepabūgo tapti *Tautos Prisiekusiųjų teismu*, kuris veikia tautos vardu ir turi įgaliojimus spręsti, ar Prezidentas sulaužė šiai tautai duotą pareigūno priesaiką, ar ne. Tačiau Konstitucinis Teismas sulaužiusiojo priesaiką pareigūno **politinį diskvalifikavimą** sieja ne tik su pačiu priesaikos sulaužymu, bet ir su Seimo sprendimu pašalinti jį iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Tačiau, kaip rodo apkaltos procesų praktika Lietuvoje, Seimas būdamas visų pirma politinė institucija, gali asmens ir nepašalinti iš užimamų pareigų. Todėl galima tokia situacija, kad sulaužęs priesaiką, bet dėl kokių nors politinių priežasčių nepašalintas iš pareigų asmuo, pasibaigus kadencijai vėl gali kandidatuoti į politinį postą bei duoti priesaiką. Prezidento R. Pakso apkaltos procesas išryškino naujas konstitucijoje „užprogramuotas“ Konstitucinio teismo funkcijas: 1) tiesiogiai ginti Tautos interesus kaip Prisiekusiųjų teismas ir 2) veikti kaip aukščiausiųjų pareigūnų Garbės tribunolas [35; 32, 33].

3.1. Kaltės klausimas konstituciniame teisminiame procese

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą, Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas. Apkaltos instituto atitiktis Konstitucijai vertinama pagal tai, ar jis atitinka konstitucinius teisinės valstybės principus; valstybės institucijų ir pareigūnų teisinio reguliavimo srityje teisinės

valstybės principai įgyvendinami derinant pasitikėjimą valstybės pareigūnais su jų vieša kontrole bei atsakomybe visuomenei [17; 115].

Šiame skyriuje derėtų plačiau aptarti Konstitucinio Teismo teikiamų išvadų **teisinės galios klausimą**. Pasak J. Žilio, „Konstitucinio Teismo teikiamų išvadų prigimtis ir teisinė galia iš esmės skiriasi nuo Konstitucinio Teismo nutarimų dėl teisės aktų atitikimo Konstitucijai. Skiriasi jau vien tuo, kad pateikus išvadas visais atvejais galutinį sprendimą priims Seimas. Išvada yra galutinė ir neskundžiama, tačiau Seimui paliekama laisvė, įvertinus Konstitucinio Teismo išvadą, priimti savo sprendimą. Kalbant apie išvadų teisinę galią ir Seimo veiksmus priimant galutinį sprendimą, galima daryti prielaidas, kad Seimas negalės neatsižvelgti į Konstitucinio Teismo padarytą išvadą. Kitokią nei nutarimuose reikšmę turės ir išvadų motyvai. Nutarimuose Konstitucinio teismo motyvai ir argumentai visada bus susiję su bendrosiomis teisės problemomis, o **išvadų** (išskyrus dėl tarptautinių sutarčių atitikimo konstitucijai) **motyvuose neišvengiamai bus vertinami konkretūs teisiniai faktai ir teisinės pasekmės**. Tokių faktų ir pasekmių pagrindu bus formuluojama konkreti išvada“ [33; 16]. Konstitucinio Teismo teikiama išvada yra galutinė. Jokia institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali. Pagal Konstituciją, tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu [46]. Anot E. Jarašiūno, Konstitucinis Teismas taiko vien teisinius tyrimo metodus, jo priimami sprendimai – irgi tik teisiniai. Asmens, kuriam iškelta apkaltos byla, veiksmai vertinami pagal konstitucinį matą, šios institucijos veiklą tokioje byloje galima apibūdinti kaip tiriamų faktų pažinimą ir pažinimo rezultatų „išvertimą“ į teisinę kalbą. Todėl galima kalbėti apie Teismo išvados teisinius padarinius. Problemiškesnė yra apkaltos procese Seimo veikla: klaidinga pernelyg sureikšminti ar išaukštinti apkaltos institutą kaip, neva, teisinės valstybės elementą, kadangi Seime gali susipinti tiek teisiniai, tiek ir politiniai daugiaprasmių kategorijų „šiurkštus Konstitucijos pažeidimas“ ir „priesaikos sulaužymas“ vertinimo kriterijai. Čia galima prisiminti A. Butkevičiaus apkaltos bylą, kai priimdami sprendimą Seimo nariai vadovavosi neteisinės valstybės imperatyvu. Jeigu galutinis žodis apkaltoje priklauso Seimui, tai ar Konstitucinio Teismo išvada nepaverčiama vien ginklu politiniame procese...? [37; 41]

Pasak V. A. Vaičiaičio, analizuojant Konstitucijos 74 str., iš pirmo žvilgsnio apkaltos procesas atrodo kaip išimtinai Parlamento vidaus reikalas. Tačiau po Prezidento R. Pakso apkaltos ne mažesnis, o gal net didesnis, vaidmuo Prezidento apkaltos procese teko Konstituciniam teismui. Ši apkalta aiškiai parodė, kad vienintelė galimybė pateikti „kaltinamo“ Prezidento veiksmų teisinį įvertinimą yra Konstitucinio Teismo išvada. Tik Konstitucinis Teismas yra kompetentingas teisiškai įvertinti konkrečius Prezidento veiksmus ir pateikti parlamentui šio vertinimo teisinę formuluotę. Prezidento apkaltos metu paaiškėjo dar viena svarbi aplinkybė – tai apkaltos proceso viešumo būtinybė, netgi turint omenyje, kad pats procesas buvo susijęs su įslaptinta operatyvinio tyrimo

medžiaga [38;29,30,34]. Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. pabrėžė, kad jeigu operatyviniai veiksmai buvo vykdomi prieš asmenis, kalbėjusius telefonu su Respublikos Prezidentu, tokių pokalbių telefonu kontrolė nėra operatyviniai veiksmai, vykdomi Respublikos Prezidento atžvilgiu. Tokių pokalbių telefonu teisėtai padaryti įrašai ir techninių priemonių panaudojimo atliekant operatyvinius veiksmus protokolai gali būti įrodymais sprendžiant, ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai. Konstituciniam Teismui pateikti įrodymai – Valstybės saugumo departamento techninių priemonių panaudojimo, atliekant operatyvinius veiksmus, protokolai bei garso įrašai, kuriuose užfiksuoti asmenų, kurių pokalbiai telefonu buvo teisėtai kontroliuojami, pokalbiai, taip pat ir pokalbiai su Respublikos Prezidentu. Tokio pobūdžio byloje tokie įrodymai tiriami ir vertinami.

3.2. Nusikaltimo padarymas kaip pagrindas patraukti konstitucinę atsakomybę

Konstitucinio Teismo nutarime [45] „Dėl Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ teigiama, kad „*apkalta galima tik specialiai nustatytais pagrindais. Tokie pagrindai paprastai yra priesaikos sulaužymas, konstitucijos pažeidimas, valstybės išdavimas taip pat įvairaus sunkumo nusikaltimai*“. Deja, nepasisakyta, kokie ir ar visi nusikaltimai yra pakankamas pagrindas apkaltai pradėti. Seimas apkaltos proceso metu svarsto pareigūno konstitucinės atsakomybės klausimą, todėl ir rezultatyvaus apkaltos proceso pasekmė gali būti tik **konstitucinė sankcija, bet jokių būdu ne baudžiamoji**, administracinė ar kokia nors kita teisinės atsakomybės forma. Čia galime panagrinėti A. Butkevičiaus apkaltos procesą. Apkaltos procedūra, A. Butkevičiaus atžvilgiu, buvo vykdoma pagal Seimo statuto tuometinės redakcijos [3] 229 str. 1 dalies 3 punkte įvardintu pagrindu „įtarimas padarius nusikaltimą“. Apeliacine tvarka A. Butkevičiaus byla buvo nagrinėta Lietuvos apeliacinio teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus trijų teisėjų kolegijos (Baudž. byla Nr.1A-54, 1999 m.) bei kasacine tvarka Lietuvos Aukščiausiojo Teismo baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos (Kasac. byla Nr. 2K-200), tačiau abi instancijos paliko galioti pirmosios instancijos nuosprendį. Taigi A. Butkevičiaus gynybos priemonės Lietuvoje buvo galutinai išsemtos, o tai suteikė jam galimybę kreiptis į Europos žmogaus teisių teismą, ką jis ir padarė [26]. Kaip žinoma, Seime nebuvo surinkti 3/5 visų Seimo narių balsų, būtinų patvirtinti nutarimą dėl Seimo nario mandato panaikinimo. Kilusi visuomenės diskusija iškėlė klausimą – ar gali Seimas nuspręsti kitaip nei teismas?, t. y. privertė nagrinėti konstitucinės ir baudžiamosios atsakomybės santykio klausimą. Šio klausimo svarba iliustruoja Lietuvos teisėjų asociacijos paskelbta pozicija: „*Bet kokios abejonės įsiteisėjusio teismo sprendimo*

objektyvumu, teismo nešališkumu bei raginimai ignoruoti teismo sprendimą skatina teisinį nihilizmą“ [14]. Svarbi yra A. Butkevičiaus gynėjų ne kartą apkaltos proceso metu cituota Konstitucinio Teismo nuomonė apie teismo nuosprendžio ir Seimo nutarimo santykį: „**Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Savo ruožtu konstitucijoje įtvirtintas įstatymų leidžiamosios ir teisminės valdžių savarankiškumas lemia tai, kad teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės. Kitaip būtų pažeistas konstitucinis valdžių padalijimo principas“** [45].

Vadovaujantis šiuo Konstitucinio Teismo išaiškinimu, automatiškas Seimo nario mandato panaikinimas remiantis vien apkaltinamuoju teismo nuosprendžiu nėra galimas. Taigi darytina išvada, kad Seimas gali nuspręsti kitaip negu teismas. Teisingiau būtų teigti, kad Seimas nesprendžia to, ką nusprendžia teismas baudžiamojoje byloje. Tiesiog, įsiteisėjęs teismo nuosprendis gali būti Seimo panaudotas kaip pagrindas pritaikyti asmeniui konstitucinę sankciją arba tokio pagrindo gali būti atsisakyta kaip nepakankamo – tai yra Seimo diskrecijos klausimas. Tačiau tokias išvadas buvo galima daryti 1999 metais po Konstitucinio Teismo išvados. Autoriaus nuomone, Konstitucinis Teismas jau tada turėjo plačiau išnagrinėti kaltės baudžiamojoje teisėje klausimą, teikdamas išvadą dėl Seimo statuto 259 str. atitikimo Konstitucijai. Problema yra ta, kad baudžiamojoje teisėje kaltės klausimas yra subjektyvus: padarius tą patį nusikaltimą, esant skirtingai kaltės formai, gali būti taikoma skirtinga sankcija. 2004 m. Teismo buvo išplėsta kaltės samprata konstitucinės atsakomybės kontekste, kuri užbaigė iki tol vykusias politines-teisines spekuliacijas šia tema. [51]. Konstitucinis Teismas išsakė poziciją, kad baudžiamajame įstatyme numatyti nusikaltimai gali būti ne tik sunkūs, bet ir nesunkūs, gali būti padaryti ne tik tyčia, bet ir dėl neatsargumo, nusikaltimai gali sukelti labai sunkius ir nesunkius padarinius, gali būti savanaudiški arba nesavanaudiški, susiję su einamomis pareigomis (tarnyba) arba su jomis nesusiję; **nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad veikdamas asmuo nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais; nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad jie tiesiogiai nėra susiję su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu ar šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu;** iš Konstitucijos 74 straipsnio ir 56 straipsnio 2 dalies nuostatų aiškėja, kad nusikaltimas, kuriuo kartu nėra šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, nesukelia tokių pačių konstitucinių teisinių padarinių, kaip nusikaltimas, kuriuo kartu yra šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija, sulaužyta priesaika [47]. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas gana plačiai įgyvendindamas savo funkciją aiškinti ir interpretuoti Konstituciją, detalizavo apkaltos teisinį reguliavimą, kuris buvo būtinas jau senai. Atkreiptinas dėmesys į parlamentaro E. Bičkausko išsakytas abejones, pasakytas dar 1999 metais apie nusikaltimo padarymo ir konstitucinės atsakomybės santykį: Seimo narys E. Bičkauskas, kalbėdamas A. Butkevičiaus apkaltos proceso metu, klausė, ar būtų sąžininga atimti

Seimo nario mandatą dėl, pvz., jo padaryto neatsargaus nusikaltimo [26]. Štai todėl, anot E. Bičkausko, galutinį kiekvieno Seimo nario apsisprendimą šiuo klausimu gali nulemti tik subjektyvus tokio nusikaltimo vertinimas konstitucinės atsakomybės ribų atžvilgiu. Norint išvengti tokio subjektyvaus vertinimo keliamo pavojaus, Konstitucijoje reikalaujama net 3/5 kvalifikuotos Seimo narių balsų daugumos sprendžiant tokias keblias situacijas [14]. Atsakymą į parlamentaro keltus klausimus pateikia 2004 metų Konstitucinio Teismo išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1-1 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ [51]. Tačiau, **kam tada priskirtina funkcija nustatyti, ar konkrečiu nusikaltimu šiurkščiai pažeista Konstitucija ar sulaužyta duota priesaika?** Atsakymas užfiksuotas Seimo statuto 239 str. 2 d.: *„Seimas, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, priima nutarimą pradėti apkaltos procesą konkrečiam asmeniui ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika“*. Pasak E. Jarašiūno, konstitucinėje jurisprudencijoje yra išaiškinta, kad tuo atveju, kai nusikaltimo padarymo faktas yra akivaizdus, Seimo statute gali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį tokio fakto buvimą vykdydamas apkaltą gali konstatuoti pats Seimas be teisinių institucijų tyrimo [39;40].

A. Butkevičiaus „bylos“ įvykių chronologija [14]. 1998 12 22 Seimas priėmė Seimo statuto VIII dalies „Apkaltos procesas“ naująją redakciją [4]. Pakeitimo esmė yra ta, jog Statutas buvo papildytas skirsniu „Apkaltos procedūra Seime gavus teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašą“. Šiame straipsnyje reglamentuojamas specifinis atvejis, panašus į baudžiamųjų bylų nagrinėjimą supaprastinta tvarka. Pagrindinis šiame skirsnyje buvo 259 straipsnis, kuris reglamentavo Seimo vykdomos apkaltos proceso supaprastintas taisykles esant šiam specifiniam atvejui. 1999 02 17 įsiteisėjo Vilniaus apygardos teismo nuosprendis Lietuvos apeliaciniam teismui atmetus nuteistojo A. Butkevičiaus apeliacinį skundą. 1999 03 16 Seimo narių grupė, o vėliau ir pats Seimas, kreipėsi į Konstitucinį Teismą prašydami iširti, ar Seimo Statuto 259 str. neprieštarauja Konstitucijos 74 straipsniui. 1999 05 11 Konstitucinis Teismas nutarė [45], kad Seimo Statuto 259 str. iš esmės neprieštarauja Konstitucijai, tačiau ta dalimi, kuria ribojama nuteistojo asmens teisė dalyvauti apkaltos procese kaip subjektui, kurio apkalta vykdoma, ir jo teisė į gynybą, prieštarauja Konstitucijos 74 straipsniui. **Toks procesas, kuriame neužtikrinamos minėtos teisės, neatitinka konstitucinės apkaltos sampratos.** Atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo nurodytas pastabas, 1999 05 25 Seimas statuto 259 straipsnį pataisė [3]. Tokiu būdu A. Butkevičiui buvo **užtikrinta teisė dalyvauti apkaltos procese.**

1999 06 15 įvyko A. Butkevičiaus apkaltos procesas. Po jo nuteistajam Seimo nariui buvo paliktas Seimo nario mandatas, nes Seimas neapsisprendė dėl nuteistojo Seimo nario konstitucinės

atsakomybės ir nepritaikė jam konstitucinės sankcijos, t. y. nepanaikino Seimo nario mandato [14]. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas [45], apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, netgi jei jos pagrindas yra nusikaltimas, o Seimo nario mandato panaikinimas apkaltos proceso tvarka dėl įtarimo padarius nusikaltimą nesaisto teismo. Tuo yra **pabrėžiamas Konstitucijoje įstatymų leidžiamosios valdžios ir teisminės valdžios savarankiškumas**. Priešingu atveju būtų pažeistas konstitucinis valdžių pasidalijimo principas. Labai svarbus elementas, taikant konstitucinę sankciją, yra moralės klausimas, kitaip tariant, politinės kultūros klausimas. Štai vienas ryškus teisinio nihilizmo pavyzdys: „*Nuopelnai tėvynei – tai esminė lengvinanti aplinkybė konstitucinės atsakomybės byloje*“ [27]. Reaguojant į tokią išsakytą Seimo nario nuomonę, galima tik ironizuoti, kad jam parlamentaro nuopelnai tėvynei yra didesnė vertybė nei pamatinės konstitucinės vertybės. Taigi šis A. Butkevičiaus apkaltos pavyzdys, be kita ko, parodo, kad apkalta nėra baudžiamosios atsakomybės taikymas, netgi jei jos pagrindas yra nusikaltimas.

Iki Prezidento R. Pakso apkaltos baudžiamosios atsakomybės taikymo problematiką buvo trumpai aptaręs Karolis Jovaiša 2002 metais Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaro 2 dalyje, kurioje aptarė Konstitucijos 74 ir 86 straipsnių nuostatas apie galimybę Prezidentui taikyti apkaltą, „paaiškėjus, kad padarytas nusikaltimas“. Senesnės redakcijos Seimo statuto [3], [4] analizė, istorinių apkaltos įvykių Lietuvoje analizė, atskleidžia tokią dviprasmišką situaciją, kai Seimo nario mandatas nepanaikinamas apkaltos proceso tvarka, tačiau toks asmuo nuteisiamas laisvės atėmimo bausme už padarytą nusikaltimą. Jam skiriama reali laisvės atėmimo bausmė, nors toks asmuo tebėra tautos atstovu Seime [24; 561]. Toks buvo konkretus A. Butkevičiaus nepavykusios apkaltos atvejis. Autoriaus nuomone, problema buvo ta, kad Konstitucinio Teismo išaiškinimas buvo pernelyg formalus, kad „teismo nuosprendis nesaisto Seimo, priimančio sprendimą dėl asmens konstitucinės atsakomybės“ [45], [24; 562]. **Teisinio valstybingumo požiūriu Seimas privalėjo pašalinti tokį asmenį iš einamų pareigų**. Autoriaus manymu, Konstitucinis Teismas, išsakęs nuomonę 2004 metais dėl Seimo narių apsisprendimo laisvės balsuojant [47] dėl asmens pašalinimo iš pareigų, tai turėjo padaryti dar 1999 metais, išvadoje dėl Seimo statuto 259 str. Atitikimo Konstitucijai: „*Seimo nariai, sprenddami, ar Respublikos Prezidentą pašalinti iš užimamų pareigų už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, balsuoja laisvai, tai nereiškia, kad Seimo nariai, sprenddami, ar už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą apkaltos proceso tvarka pašalinti Respublikos Prezidentą iš užimamų pareigų, nėra saistomi savo duotos Seimo nario priesaikos, kuri įpareigoja Seimo narį savo veikloje vadovautis Konstitucija, valstybės interesais ir savo sąžine ir nebūti varžomam jokių mandatų*“. Taigi Teismas pabrėžė, kad **Seimo narių apsisprendimo laisvę šiuo atveju riboja pačių duota priesaika vadovautis Konstitucija**.

Kita problema a, kad tuo metu, egzistavo toks teisinis reguliavimas, jog nusikaltimo padarymo atveju Seimo statute nebuvo numatyta galimybė Seimui kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl išvados pateikimo, ar tokie asmens veiksmai padarius nusikaltimą nepažeidžia šiurkščiai Konstitucijos ar sulaužo duotą priesaiką. Konstitucinis Teismas nebuvo įtrauktas į apkaltos procesą esant šiems pagrindams, buvo taikomas vadinamasis „*supaprastintas apkaltos procesas*“. Terminas „**supaprastinta apkalta**“ nevertojamas nei Konstitucijoje, nei Seimo statute, tačiau šiuo terminu galima tiksliai apibūdinti Seimo statute reglamentuotą apkaltos procedūros *sutrumpinimą*, kai, esant „*trečiajam*“ apkaltos pagrindui (įtarimui, kad padarytas nusikaltimas), Seimas, neatlikdamas apkaltos tyrimo (nesudaroma specialioji tyrimo komisija) ir tardymo (šią funkciją atlieka prokuratūra ir teismas, pagal gautą įsigaliojusį teismo nuosprendį pradėdavo baigiamąjį apkaltos etapą: suteikdavo nuteistam asmeniui baigiamojo žodžio teisę ir balsuodavo už nutarimo, kuriuo numatoma tą asmenį pašalinti iš pareigų ar dėl mandato panaikinimo, projektą [21; 224]. Seimo nutarimo projekto pateikimo, svarstymo ir priėmimo metu teismo nuosprendis nesvarstomas, nediskutuojama ir dėl nuosprendžio teisėtumo ar pagrįstumo, kaltinimo patvirtinimą pakeisdavo įsiteisėjusio teismo apkaltinamojo nuosprendžio nuorašo gavimas Seime. **Seimas, nustatydamas apkaltos proceso tvarką, turi diskreciją, tačiau jis yra saistomas apkaltos konstitucinės sampratos** (Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas). 2004 11 09 priimti Seimo Statuto pakeitimai [6] iš esmės pakeitė apkaltos proceso reglamentavimą. Įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kurio trūko ankstesnėse Statuto redakcijose: **Seimas**, gavęs įsiteisėjusio apkaltinamojo teismo nuosprendžio nuorašą, **priima nutarimą pradėti apkaltos procesą** konkrečiam asmeniui **ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados**, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečiu nusikaltimu buvo šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika (statuto 239 str. 2 d.). **Apkaltos procesas Seime gali būti tęsiamas tik įsigaliojus Konstitucinio Teismo išvadai** dėl to, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai (statuto 240 str. 1 d.). Pažymėtina, kad tokius, gana radikalius pakeitimus, paskatino Konstitucinio Teismo nutarimas [51] „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, o Seimas, savo ruožtu, priderino Seimo statuto straipsnius prie Teismo sukurtos oficialios doktrinos. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad: „*nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad asmuo savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais*“. Dar viena svarbi detalė kalbant apie konstitucinės atsakomybės ir nusikaltimo padarymo santykį yra ta, kad tais atvejais, kai nusikaltimo padarymo faktas nėra akivaizdus, Seimas pagal Konstituciją negali vykdyti apkaltos nusikaltimo padarymo pagrindu tol, kol nėra priimtas ir įsiteisėjęs teismo apkaltinamasis nuosprendis [46].

Taigi konstitucinė formuluotė „*paiškėjus, kad padarytas nusikaltimas*“ preziuruoja tai, kad yra nustatytas nusikaltimo faktas ir padaręs nusikaltimą asmuo. Konstitucijos 109 str.1d. yra nustatyta, kad teisingumą Lietuvoje vykdo tik teismai. Kai teismas paskelbia apkaltinamąjį nuosprendį, konstitucinė sankcija savaime nėra taikoma [17; 116]. Seimas sprendžia, ar duoti sutikimą dėl konkretaus asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn ar pradėti apkaltos proceso parengiamuosius veiksmus (228 statuto str.). Davus sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, apkaltos procesas negali prasidėti tol, kol nebus išspręstas asmens baudžiamosios atsakomybės klausimas. Duodamas sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, Seimas taip pat apsisprendžia, kad bylos faktines aplinkybes tirs ne Seimo sudaryta specialioji tyrimo komisija, bet teismas. Pripažinus asmenį kaltu, nereikia teikti atskiro siūlymo pradėti apkaltą dėl nusikaltimo padarymo [32; 727]. Taigi apkaltos procesas vyksta tokia tvarka: 1) Seimas duoda sutikimą patraukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, t. y. panaikinamas asmens teisinis imunitetas; 2) asmens kaltumo klausimas sprendžiamas bendros kompetencijos teisme; 3) įsiteisėjus teismo apkaltinamajam nuosprendžiui, Seimas kreipiasi į Konstitucinį Teismą išvados; čia paminėtina, kad kreipusis į Teismą išvados, apkaltos procesas Seime sustoja – išvados teikimas nėra viena iš apkaltos kaip parlamentinės procedūros procesinė stadija; 4) esant teigiamai Teismo išvadai, Seimas sprendžia dėl asmens pašalinimo iš užimamų pareigų. Beje, ši tvarka yra kitokia, kai kaltinimai padarius nusikaltimą pateikiami valstybės Prezidentui, – prezidento apkaltos atveju specialioji tyrimo komisija sudaroma visais atvejais.

Apkaltos proceso tvarka pašalinus asmenį iš pareigų, galimas baudžiamasis asmens persekiojimas dėl padaryto nusikaltimo. E. Jarašiūnas, kalbėdamas apie amerikietiškojo apkaltos modelio trūkumus, iškelė teisinę problemą – kas atsitiks, jei asmuo bus išteisintas baudžiamajoje byloje esant nepakankamai įrodymų dėl padarytų veikų, kurių pagrindu asmuo jau pašalintas iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka? Tai savaime menkintų parlamentinio tyrimo vertę [39;37]. Lietuvoje jau buvo realiai susidurta su šia teisine „problema“: kaip jau minėta, Prezidentas R. Paksas 2004 m. balandžio pradžioje per parlamentinę apkaltą buvo nušalintas nuo pareigų už šiurkščius Konstitucijos pažeidimus ir priesaikos sulaužymą, tačiau vėliau 2005 metais išteisintas baudžiamajoje byloje dėl nusikaltimo padarymo – valstybės paslapties atskleidimo. Anot **J.Žilio, išteisinamasis teismo sprendimas baudžiamajoje byloje nepaneigia politinės-konstitucinės eksprezidento R.Pakso atsakomybės.** Aukščiausiojo Teismo ar kitų teismų sprendimų negalima supriešinti Konstitucinio Teismo ar Seimo priimamiems sprendimams; politinė-konstitucinė atsakomybė ir teisinė atsakomybė yra aiškiai atskirti dalykai. Politinės atsakomybės procesas vykdomas Seime remiantis tam tikra teisine forma, o teisinę atsakomybę taiko teisminės valdžios institucijos, kuriose vadovaujamosi formalizuotomis įrodymų rinkimo, pateikimo, jų vertinimo taisyklėmis. Visuomenė turi įsisąmoninti, kad **politinei atsakomybei taikomi etiniai, moraliniai,**

kartu ir juridiniai argumentai ir esmė yra etinė, moralinė, politinė atsakomybė, kuri išauga iš priesaikos, iš Konstitucijos gerbimo ir jos nelaužymo. O teisinė atsakomybė, kurią taiko teismai, grindžiama kitomis taisyklėmis: faktais, įrodymais, kurie surenkami ir įtvirtinami teisminiame procese remiantis arba civiliniu, arba administraciniu, arba baudžiamuoju procesu. Todėl supriešinti Konstitucinio tesimo argumentus, kurie buvo pateikti jo išvadoje Seimui ir Aukščiausiojo teismo sprendimo baudžiamosioje byloje, negalima. Nes, jei supriešintumėme, tai neberastumėme jokio sprendimo ir skirtumo tarp politinės ir teisinės atsakomybės [63].

3.3. Priesaikos sulaužymas kaip pagrindas patraukti konstitucinę atsakomybę

Politinė aukštųjų pareigūnų atsakomybė yra suprantama kaip specifinis socialinis ir moralinis teisinis asmens santykis su visuomene. Šiam santykiui būdingas savo moralinės pareigos ir teisės imperatyvų vykdymas. Politinės atsakomybės praktinė išraiška – apkalta – suvokiama kaip teisinė, moralinė visuomenės reakcija prieš asmenį, kuris sulaužė duotą priesaiką, pažeidė Konstituciją, ar padarė nusikaltimą. Pats priesaikos davimo faktas ir turinys, t. y. *būti ištikimam, sąžiningai eiti pareigas* yra moralinė kategorija. Čia į teisę įsiskverbia moralinės normos. Pats priesaikos dokumentas gali būti suprantamas kaip teisės aktas, bet jo turinys atskleidžia moralines vertybes – „sąžiningai“, „teisinga“, „gerbti“. Visa tai kategorijos, kurių nepaisant, taikoma politinė atsakomybė. O pati politinė arba kitaip tariant, konstitucinė atsakomybė galima ir už moralės normų pažeidimą, todėl ji priskirtina tarpinei atsakomybės rūšiai tarp teisinės ir moralinės atsakomybės. Nors daugelio valstybių konstitucijose tiesiogiai nėra įtvirtinta valstybės organų ir aukščiausiųjų pareigūnų pareiga rūpintis konstitucijos apsauga, tačiau tokia jų priedermė Konstitucijoje arba kituose teisės aktuose atsispindi netiesiogiai. Ypatingą reikšmę turi parlamentarų ir kitų aukščiausių pareigūnų priesaika, kurioje akcentuojamas konstitucijos laikymasis. Palyginus Lietuvos ir kitų valstybių, Airijos, Austrijos, Čekijos, Estijos, Graikijos, Italijos, Kipro, Latvijos, Lenkijos, Prancūzijos, Slovakijos, Slovėnijos, JAV ir Vengrijos konstitucijas paaiškėja, kad tik Lietuvoje priesaikos sulaužymas išskirtas kaip savarankiškas pagrindas apkaltos procesui inicijuoti [15], [36]. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 59 str. teigiama, kad pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Konstitucija, o prisiekdamas Seimo narys įsipareigoja gerbti ir vykdyti Konstituciją. Išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai ir Konstitucijai. Seimo nariai ir kiti Konstitucijoje nurodyti asmenys, **sulaužę duotą priesaiką**, gali būti pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka. Taigi šiuo aspektu priesaika

yra ne tik politinis moralinis aktas – jos pažeidimas gali sukelti sunkių **politinių teisinių padarinių** [32; 411]. Priesaikos sulaužymo pagrindai, Konstitucijos šiukštaus pažeidimo pagrindai oficialiojoje Konstitucinio Teismo doktrinoje įtvirtinti konkrečiose Konstitucinio teismo bylose: nutarime dėl Seimo Statuto 259 str. atitikimo Konstitucijai [45], nutarime dėl pilietybės suteikimo išimties tvarka J. Borisovui [49], Konstitucinio Teismo išvadoje dėl Prezidento R. Pakso veiksmų atitikimo Konstitucijai [47]. Konstitucinis Teismas 1999 metų nutarime [45] teigia, kad aukščiausieji valstybės pareigūnai, **duodami** jų einamas pareigas atitinkančią **priesaiką, išreiškia politinį ir teisinį lojalumą demokratinės valstybės pamatiniams principams**. 2003 m. gruodžio 30 d. Konstitucinio Teismo nutarime konstatuota, kad „**priesaikos sulaužymas kartu yra ir šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas**“.

Pažymėtina, kad priesaikos sulaužymas apima kitus du pagrindus apkaltos procesui inicijuoti: 1) šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, 2) išaiškinimą, kad padarytas nusikaltimas. Todėl **priesaikos sulaužymas yra universalesnis reiškinys ir bendresnis pagrindas apkaltos procesui inicijuoti** [15]. 2003 metais, Konstitucinis Teismas pažymėjo [49], kad Respublikos Prezidento priesaikos aktas teisiškai reikšmingas tuo, kad davus priesaiką Respublikos Prezidentas įsipareigoja veikti tik taip, kaip įpareigoja Tautai duota priesaika. Teismas taip pat pažymėjo, jog vien tai, kad Prezidento dekretas yra pripažįstamas prieštaraujančiu Konstitucijai ar įstatymui, savaime nereiškia, kad išleisdamas dekretą, pripažintą prieštaraujančiu Konstitucijai ar įstatymui, Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją arba sulaužė priesaiką, padarė nusikaltimą. Taigi **Teismas suformulavo tokį teisinį reguliavimą, kad kiekvienu konkrečiu atveju būtina įrodinėti kaltės laipsnį ir faktines bylos aplinkybes konkrečioje byloje**. 2004 metais, pašalinus Prezidentą iš pareigų, Seimas ėmėsi aktyviai derinti teisės aktus, susijusius su apkaltos institutu. Vieno iš jų konstitucingumas buvo patikrintas Konstituciniame Teisme. Tokiu būdu Konstitucinis Teismas pratęsė, ir, galima sakyti, užbaigė galutinai oficialios apkaltos instituto doktrinos formavimą: Seimas 2004 m. gegužės 4 d. priėmė Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1¹ straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymą [7]. Šiuo įstatymu Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 2 straipsnis (1996 m. rugsėjo 19 d. redakcija) buvo papildytas nauja antra dalimi. Taigi Seimas numatė laikiną politinę sankciją – apribojimą apkaltos tvarka pašalintiems asmenims 5 metų suspendavimo terminą. **Konstitucinis Teismas pripažino tokį teisinį reguliavimą prieštaraujančiu Konstitucijai**: Respublikos Prezidento apkalta Seime nėra Respublikos Prezidento – vienos iš valstybės valdžią vykdančių institucijų – teisinis ginčas su Seimu – kita valstybės valdžią vykdančia institucija. Šiurkščiu Konstitucijos pažeidimu, priesaikos sulaužymu yra pakertamas pasitikėjimas Respublikos Prezidento institucija, kartu susilpninamas pasitikėjimas visa valstybės valdžia bei Lietuvos valstybe. Asmuo, kuriam Seimas pritaikė

konstitucinę sankciją – pašalino jį iš užimamų pareigų – konstitucinės atsakomybės negali išvengti nei naujais Respublikos Prezidento rinkimais, nei referendumu, nei kuriuo nors kitu būdu. Respublikos Prezidentas, kurį Seimas – Tautos atstovybė – apkaltos proceso tvarka pašalino iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją **visada išlieka sulaužiusiu Tautai duotą priesaiką, šiurkščiai pažeidusiu Konstituciją ir už tai pašalintu iš Respublikos Prezidento pareigų.** Asmuo, kuris buvo išrinktas Respublikos Prezidentu, davė Tautai Respublikos Prezidento priesaiką, po to ją sulaužė ir tuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ir už tai apkaltos proceso tvarka Seimo – Tautos atstovybės – buvo pašalintas iš užimamų pareigų, pagal Konstituciją **negali dar kartą prisiekti Tautai**, nes visada kiltų ir niekada neišnyktų pagrįsta abejonė dėl jo vėl duodamos priesaikos tikrumo ir patikimumo, t. y. ir dėl to, ar priesaiką duodantis asmuo Respublikos Prezidento pareigas tikrai vykdys taip, kaip jas vykdyti jį įpareigoja priesaika Tautai, ar šis asmuo vėl nesulaužys Tautai duotos priesaikos, kitaip tariant, ar šio asmens vėl duodama priesaika Tautai nebus fiktyvi. Apkaltos instituto konstitucinė paskirtis yra ne tik vienkartinis tokių asmenų pašalinimas iš užimamų pareigų, bet daug platesnė – **užkirsti kelią asmenims, šiurkščiai pažeidusiems Konstituciją, sulaužiusiems priesaiką užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu.** Nurodytas draudimas užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas yra ne asmens, sulaužiusio priesaiką, pakartotinis nubaudimas, bet konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų pareigų – sudedamoji dalis ir apkaltos, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonės – konstitucinės atsakomybės giluminė prasmė, jos paskirtis ir tikslas – užtikrinti, kad asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką ir dėl to Seimo pašalintas iš užimamų pareigų, niekada neitų tokių pareigų, kurių ėjimo pradžia yra susijusi su Konstitucijoje nurodytos priesaikos davimu [51]. Taip Konstituciniam Teismui išaiškinus, padarytas Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1⁽¹⁾ straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 2 straipsnio pakeitimas – 5 metų suspendavimo terminas panaikintas, apkaltos proceso tvarka pašalintasis asmuo niekada negalės būti renkamas Respublikos Prezidentu bei užimti kitas aukštas pareigas, kur būtina prisiekti Lietuvos Respublikai.

Pasak M. Statkevičiaus, tokia Teismo pozicija diskutuotina (dėl abejojimo priesaikos tikrumu) jos teisinio pagrindimo požiūriu. Lietuvos teisės sistemoje *abejonė* (nors ir pakankamai svariai argumentuota) nėra pripažįstama juridiniu faktu, ji nesukelia teisinių santykių ir teisinių padarinių. *Abejonė* kaip tik reiškia tai, kad nėra įtikinamai aišku ar žinoma, kad konkretus faktas įvyks. *Abejonė* – tai subjektyvi nuomonė, ji neturi lemti *a priori*. Šios abejonės iš esmės nesustiprina pozityvus pašalintojo iš pareigų asmens elgesys, tarkime, dešimt metų po jo pašalinimo apkaltos proceso tvarka [40].

Asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, dažniausiai nesuteikiama teisiųjų, socialinių ir kitokių garantijų. Tai taip pat kyla iš giluminės apkaltos paskirties ir jos tikslų [40]. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 20 straipsnyje nustatytos socialinės ir kitokios garantijos būtent *kadenciją baigusiam* Respublikos Prezidentui. Toks teisinis Prezidento socialinių ir kitokių garantijų reglamentavimas atsirado tik 2003 m. lapkričio 11 d., priėmus 1993 m. priimto Prezidento įstatymo [10] pakeitimus, t. y. pačiame Prezidento apkaltos įkarštyje, baiminantis, kad pašalintas apkaltos proceso tvarka Prezidentas negalėtų naudotis visomis socialinėmis garantijomis, kuriomis naudojasi *kadenciją baigę* valstybės vadovai. Anot M. Statkevičiaus, šiuo atžvilgiu apkalta yra konstitucinis juridinis faktas, su kuriuo įstatymų leidėjas sieja galimybę nemokėti Prezidento pensijos. Diskutuotina ir tai, ar pakankamai pagrįsta dabar galiojanti Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 10 straipsnio norma, nustatanti, kad Respublikos Prezidento vardas juo buvusiam asmeniui išlieka iki gyvos galvos. Prezidento vardo išsaugojimas vertintinas kaip tam tikra teisinė garantija, sietina su kitomis garantijomis Prezidentui. Minima norma siaurintina, o Prezidento vardas nesuteiktinas apkaltos proceso tvarka pašalintam asmeniui. Dabar galiojančios normos pagrįstumas gali kelti abejonių, atsižvelgiant į giluminę apkaltos paskirtį ir jos tikslus [40].

Pabaigoje pažymėtina, kad Seimo statute yra nustatyta (229 str. 2d.), jog teikimui pradėti apkaltos procesą tuo pagrindu, kad asmuo šiurkščiai pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, **senaties terminai netaikomi**. Tokie terminai yra numatyti Baudžiamajame kodekse, jų analizė apkaltos instituto kontekste būtų tikslinga, tačiau šiuo atveju, tai nėra magistro baigiamojo darbo nagrinėjimo dalykas.

3.4. Šiurkštus Konstitucijos pažeidimas kaip pagrindas patraukti konstitucinę atsakomybę

Pasak E. Šileikio, Konstitucinis Teismas nėra formaliai įpareigotas vertinti Konstitucijos pažeidimo šiurkštumo laipsnį, Konstitucijos 105 str. apie tai nekalbama, bet Teismas turi argumentuotai sutvirtinti arba paneigti preziumuojamą (laikomą galimu) konkrečių veiksmų prieštaravimą Konstitucijai. Konstitucinio Teismo antikonstucingais pripažintų veiksmų kvalifikavimą kaip „šiurkštų Konstitucijos pažeidimą“ gali įforminti Seimas. Anot E. Šileikio, iš principo neįmanoma pažeisti konstituciją „švelniai“. Preciziniu požiūriu galima teigti, kad arba yra neesminis Konstitucijos nesilaikymas ar netaikymas, savaime jos nepažeidžiantis, arba yra esminis Konstitucijos nesilaikymas ar netaikymas, laikytinas pažeidimu [24;490]. Taigi mokslininkas pateikia tokią poziciją, kad pažeidimo laipsnį turi nustatyti Seimas, o ne Teismas. Tačiau pažymėtina, kad tokia mokslininko pozicija išdėstyta iki 2003 metų. Esminius pakeitimus įnešė

2004 metų Konstitucinio Teismo išvada dėl Prezidento R. Pakso veiksmų atitikimo Konstitucijai [47].

Štai kita pozicija, šiuo klausimu, išsakyta pačiame Prezidento apkaltos proceso įkarštyje: A. Vaišvila, taip pat, patvirtindamas pačių R. Pakšą palaikančiųjų parlamentarų teiginius, tikino, kad Konstitucinis Teismas vykstančiame procese esą negalįs nustatyti Konstitucijos pažeidimo laipsnio, ar Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją, ar ne. Tai, A. Vaišvilos teigimu, gali padaryti tik Seimas [62].

Dar viena pozicija šiuo klausimu [15]: kai apkaltos procesas vyksta dėl šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo, tai Seimas, remdamasis Lietuvos Respublikos Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktu ir Seimo statuto 239 straipsniu, kreipiasi į Konstitucinį Teismą dėl išvados, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Analogiška teisės norma įtvirtinta ir Konstitucinio Teismo įstatymo 73 straipsnyje. Pažymėtina, kad minėtuose teisės aktuose šios normos nėra suderintos. Pagal galiojančią redakciją Konstitucinis Teismas gali konstatuoti, kad konkretūs pareigūno veiksmai prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, tačiau tai dar nebus pagrindas pašalinti pareigūną iš pareigų, nes, kaip minėta, vienas iš apkaltos pagrindų yra ne bet koks Konstitucijos pažeidimas, o tik šiurkštus. Be abejonės, **Konstitucinis Teismas turėtų pateikti išvadą, ar pareigūno veiksmai šiurkščiai pažeidžia Konstituciją.** Galima tokia teisinė situacija, kai Seimas nepašalina iš pareigų asmens, kuriam taikoma apkalta dėl konkrečių veiksmų, kurie įvertinti kaip šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, o kartu ir priesaikos sulaužymas. Nei Konstitucija, nei Seimo statutas nekonkretizuoja, kokį pažeidimą laikyti „šiurkščiu“, o kokį „nešiurkščiu“. Tačiau neabejotina, jog terminas „šiurkštus“ vartojamas neatsitiktinai. Galima manyti, jog tuo norima pabrėžti, kad apkaltos procesas, būdamas ypatinga parlamentine procedūra, taikytinas ne kiekvieno, bet tik žymaus Konstitucijos pažeidimo atveju, kuomet padaroma žala konstitucinei santvarkai, pažeidžiami valstybė ar visuomenės interesai, itin neigiamai paveikiamas valstybės autoritetas, valstybinių institucijų funkcionavimas. **Terminas „šiurkštus“ yra neparankus tuo, jog yra daugiaprasmis ir sukelia teisinio išaiškinimo problemų** [15].

Galutinai šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo, priesaikos sulaužymo sampratą Konstitucinis Teismas suformavo 2004 metais savo išvadoje dėl Prezidento Rolando Pakso veiksmų atitikimo Konstitucijai, ir toks teisinis reguliavimas tapo bendrinis. Tai kas bus išdėstyta žemiau, paneigia jau minėtų mokslininkų mintis dėl Teismo kompetencijos nebuvimo nustatinėjant Konstitucijos pažeidimo šiurkštumo laipsnį. Teismas pažymėjo, kad *„Seimas turi įgaliojimus spręsti ne tai, ar konkretūs Respublikos Prezidento veiksmai prieštarauja Konstitucijai, bet tai, ar pašalinti Respublikos Prezidentą iš pareigų, o jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvadą, kad Respublikos Prezidento veiksmai neprieštarauja Konstitucijai, Seimas negali apkaltos proceso tvarka pašalinti*

Respublikos Prezidento iš pareigų už šiurkštą Konstitucijos pažeidimą“. Ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas. Sprendžiant, ar asmens veiksmai šiurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes [47]. Taigi Teismas konstatavo, kad turi būti toks teisinis reguliavimas, kad nustatinėjant Konstitucijos pažeidimo laipsnį, būtina nagrinėti faktines bylos aplinkybes kiekvienu konkrečiu atveju. Dar 2003 m. gruodžio 30 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, kad **Konstitucija šiurkščiai pažeidžiama visais atvejais, kai Respublikos Prezidentas sulaužo priesaiką.**

Teismas konstatavo, kad Seimas, neturėdamas įgaliojimų priimti sprendimo, ar Prezidentas pažeidė Konstituciją, neturi ir konstitucinių įgaliojimų spręsti, ar Prezidentas Konstituciją pažeidė **šiurkščiai**: „*Konstitucijos pažeidimo nustatymas – tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas, todėl teisės klausimus – Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šiurkštus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas; politinio pobūdžio institucija Seimas negali spręsti, ar asmuo pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiurkštus, t. y. negali spręsti teisės klausimo; Konstitucijoje įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, kad tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Respublikos Prezidentas pažeidė Konstituciją, ar Konstitucijos pažeidimas yra šiurkštus; jeigu apkaltos pagrindas yra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas, Seimas gali Prezidento pašalinimo iš pareigų klausimą spręsti tik gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, kad Respublikos Prezidentas šiurkščiai pažeidė Konstituciją*“. Teismas 2004 metais savo išvadoje dėl Prezidento Rolando Pakso veiksmų atitikimo Konstitucijai konstatavo, kad Respublikos Prezidentas Rolandas Paksas 2003 m. balandžio 11 d. dekretu Nr. 40, suteikdamas Lietuvos Respublikos pilietybę išimties tvarka Jurijui Borisovui už šio suteiktą finansinę ir kitokią svarią paramą, sulaužė Tautai duotą priesaiką ir šiurkščiai pažeidė Konstituciją. Taigi, kaip matome, Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad Konstitucija pažeista šiurkščiai ne nutarimu dėl Prezidento dekreto teisėtumo, bet išvadoje, kai to buvo paprašytas Seimo. Seimas, remdamasis šia išvada, pašalino Rolandą Paksą iš pareigų.

Kitas požiūris. Anot profesoriaus A. Vaišvilos, tik atskleidus sąvokos – *šiurkštus konstitucijos pažeidimas* ir įrodžius *šiurkštus konstitucijos pažeidimo* faktą buvo galima Prezidentą patraukti konstitucinėn atsakomybėn. Apkaltos prezidentui metu buvo tenkinamasi vien fakto dėl veiksmų neteisėtumo ir priešiško Konstitucijai įrodinėjimo, bet nesiaiškinta, ar tie pažeidimai buvo šiurkštūs, ir kuo tas šiurkštumas pasireiškė. Mažas ar didelis pažeidimas gali būti diferencijuojamas tik pagal padarytos realios žalos Lietuvos žmonių teisėms mastą ir pobūdį, taip pat į kokios svarbos vertybes buvo kėsিনamasi. T. y., jeigu nėra padaroma reali žala įstatymo saugomoms vertybėms, tai toks pažeidimas nėra laikomas šiurkščiu. Todėl, jeigu Prezidento dekretas prieštarauja Konstitucijai, būtina įrodyti ir tą žalą, kurią jis padarė Konstitucijos

saugomoms Lietuvos žmonių teisėms [37; 281, 282]. Čia profesorius E. Vaišvila padarytą žalą supranta tik kaip realiai padarytą žalą Lietuvos žmonių teisėms. Tačiau žala gali būti padaryta ne tiesiogiai žmonėms, o tų žmonių visuotine sutartimi – Konstitucija įkurtai Lietuvos Respublikos Prezidento institucijai, diskredituojant pačią instituciją bei priesaikos privalomumą. Gana diskutuotinas dalykas, ar tokia žala, diskreditavus šią instituciją, yra reali ar formali, tiesioginė ar netiesioginė, tačiau žalos padarymo faktas yra akivaizdus. Neteisėtas pilietybės suteikimas asmeniui negali sukelti realios žalos valstybės piliečiams, objektyviai žiūrint, tai pozityvus reiškinys – visuomenė pasipildo dar vienu piliečiu. Tačiau tokiu būdu pažeidžiama duota **priesaika būti visiems lygiai teisingu**, rodant ypatingą dėmesį atskiram piliečiui už suteiktą finansinę paramą, ypač tokiam asmeniui kuris *grasino* Prezidentui. Juk ir baudžiamojoje teisėje yra sankcija už pareigūno vardo diskreditavimą, todėl neturėtų stebinti ir konstitucinė sankcija už panašius veiksmus. O pats šiurkštaus pažeidimo faktas gali būti siejamas ir su asmens tyčia daromais neteisėtais veiksmais – pasinaudojant savo galiomis suteikti pilietybę asmeniui, grasinusiam valstybės Prezidentui kaip institucijai.

Toliau profesorius A. Vaišvila teigia, kad Konstitucijos kūrėjai pavartojo specialų terminą „šiurkštus pažeidimas“ tuo būdu išskirdami dvi galimas konstitucijos pažeidimų rūšis: (1) paprastą formalų, kai nepadaroma reali žala piliečių teisėms ir (2) kvalifikuotą – šiurkštą, kuris sudaro realią žalą Konstitucijos saugomoms vertybėms [37; 284]. Taigi, anot profesoriaus, Prezidento institucijos vardo diskreditavimas nesilaikant duotos priesaikos, dar nebuvo pakankamai svarus pagrindas pašalinti Prezidentą R. Paksą iš užimamų pareigų.

Dar profesorius A. Vaišvila pateikia tokius argumentus: Pilietybės įstatymo 16 str. 1 d. leidžia Prezidentui nesivadovauti to paties įstatymo 12 str. numatytomis pilietybės suteikimo bendra tvarka sąlygomis. Tai kartu leido Prezidentui diferencijuotai elgtis asmenų atžvilgiu, t. y. atleido Prezidentą nuo pareigos „būti visiems vienodai teisingu“ [37; 288].

Tačiau visgi manytina, Prezidento diskrecijos galios, priešingai, yra ribotos – ribų galias nustato Konstitucija ir duota priesaika. Aiškinant kitaip šias teises kategorijas, galima priėti iki kraštutinumų, pvz., tokiu atveju Prezidentas galėtų suteikinti pilietybę „bet kam“, išvengdamas politinės atsakomybės. Taigi valstybės aukščiausių pareigūnų politinė, teisinė diskrecija turi turėti ribas demokratinėje visuomenėje, o vienas iš tokių nuo „nepamatuotos“ diskrecijos apsauginių mechanizmų ir yra **apkaltos institutas**. Neribotos Prezidento diskrecijos pavyzdys yra kaimyninėje Baltarusijoje.

Dar vienas argumentas, dėl kurio, pasak profesoriaus A. Vaišvilos, Prezidentas negalėjo būti patrauktas atsakomybėn – Prezidento dekretai dėl pilietybės suteikimo pagal Konstitucijos 84 straipsnio 21 punktą turi būti kontrasignuojami Ministro Pirmininko arba ministro, ir pagal Konstitucijos 85 straipsnį, kur teigiama, kad „atsakomybė už tokį dekretą tenka jį pasirašiusiam

Ministru Pirmininkui arba ministru“, kuris atleidžia Prezidentą nuo atsakomybės šiuo klausimu. Todėl kaltinti Prezidentą R. Paką dėl šio dekreto priėmimo šiurkščiu Konstitucijos 85 straipsnio pažeidimu – vadinasi, kreiptis ne tuo adresu [37; 290]. Lietuvos Respublikoje Prezidentas yra renkamas visų piliečių, todėl Respublikos prezidento, kaip valstybės vadovo statusas yra individualus, besiskiriantis nuo kitų valstybės pareigūnų. Teisinėje valstybėje negalima tokia situacija, kad valstybės pareigūnas neatsakytų už savo neteisėtus veiksmus. Prezidento R. Pako apkaltos atveju vienas iš motyvų, kodėl nuspręsta, kad buvo šiurkščiai pažeista konstitucija, buvo tas, kad Prezidentas priešingai konstitucinėms nuostatomis įrašė duomenis į pasirašytą (kontrasignuotą iš anksto) dekretą. Tokių būdu paneigdamas Prezidento teisę leisti dekretus, už kuriuos atsakomybę tenka ministru ar Ministru pirmininkui, ir tuo pačiu prisiimdamas sau atsakomybės dalį. **Atskleidžiant Konstitucijos 85 straipsnio nuostatos „atsakomybė už tokį dekretą tenka jį pasirašiusiam Ministru Pirmininkui arba ministru“ turinį pažymėtina, kad ši nuostata negali būti aiškinama be Konstitucijos 86 ir 74 straipsnių.** Pagal Konstitucijos 86 ir 74 straipsnius, Respublikos Prezidentas gali būti patrauktas konstitucinėn atsakomybėn – pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka, todėl darytina išvada, kad Konstitucijos 85 straipsnio nuostata „atsakomybė už tokį dekretą tenka jį pasirašiusiam Ministru Pirmininkui arba ministru“ **negali būti aiškinama kaip nustatanti**, kad Respublikos Prezidentas visais atvejais nėra atsakingas už savo išleistus Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose nurodytus dekretus, kuriuos pasirašė Ministras Pirmininkas arba ministras. Sistemiškai aiškinant Konstitucijos 85, 86 ir 74 straipsnius darytina išvada, kad **atsakomybė už tokį Konstitucijos 84 straipsnio 3, 15, 17 ir 21 punktuose nurodytą dekretą, kuriuo šiurkščiai pažeidžiama Konstitucija arba sulaužoma priesaika, arba padaromas nusikaltimas, tenka ne tik tokį dekretą kontrasignavusiam Ministru Pirmininkui arba ministru, bet ir tokį dekretą išleidusiam Respublikos Prezidentui** [47].

3.5. Teisės ir fakto santykis apkaltos procese

Prezidento R. Pako apkaltos metu iškelta tokia teisinė problema, ar Konstitucinis Teismas galėjo nagrinėti ir fakto, o ne tik teisės klausimus. Tam pagrindas buvo Konstitucinio Teismo įst. 30 str. nuostata, kad „*Konstitucinis Teismas tiria ir sprendžia tik teisės klausimus*“. Pasak E. Kūrio, teisinėje sąmonėje yra įsitvirtinęs stereotipas, kad Konstitucinis Teismas privalęs tirti tik teisės klausimus, šią nuomonę būtina paneigti. Teisiniai argumentai būtų tokie: kai kuriose konstitucinės justicijos bylose teisės tyrimas neišvengiamai susijęs su faktų tyrimu ir Konstitucinis Teismas, tirdamas teisės klausimus, negali tirti ir faktų. Be to, tokios konstitucinės bylos yra ne išimtis, bet veikiau taisyklė. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje apie teisės ir fakto santykį konstitucinėje

justicijoje *expressis verbis* neužsimenama. O Konstitucijos 106 str. 6 d. nustatyta, kad Konstitucinis Teismas turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas neteisinais motyvais. Ši norma savaime nepaneigia galimybės tirti ir faktus, ypač jeigu pareiškėjo prašymuose išdėstyti teisinius motyvus pagrindžia informacija apie faktus. Konstitucinis Teismas yra ir pats ne kartą atsisakęs gilintis į fakto klausimus, tačiau Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje takoskyra tarp teisės ir fakto neretai yra ištrinama. Konstitucijos 105 str. 5 d. yra *expressis verbis* įtvirtinta Teismo teisė tirti fakto klausimus: teikiant išvadas, t. y. teikiant išvadą ir dėl to, ar asmenų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai neprieštarauja Konstitucijai. Tokiais atvejais Konstitucinis Teismas **privalo** tirti faktus, nes toks įpareigojimas tiesiogiai įtvirtintas Konstitucijoje. Be to, Konstitucinio Teismo įstatyme numatyta, kad Teismas gali tirti įstatymų bei kitų teisės aktų atitiktį Konstitucijai ne tik pagal normų turinį, reguliavimo apimtį ar formą, bet ir pagal Konstitucijoje nustatytą priėmimo, pasirašymo ir paskelbimo ar įsigaliojimo tvarką. Todėl tiriant, ar teisės aktas neprieštarauja aukštesnės galios teisės aktui pagal ginčijamo teisės akto priėmimo tvarką, neįmanoma netirti faktų (pvz., ar nebuvo suklastota balsavimo procedūra). ~~T.y.~~ Faktų tyrimas padeda Teismui išspręsti konstitucinės justicijos bylą ir priimti teisingą sprendimą. Ar galėtų būti Teismo sprendimas „toks pat teisingas“ jeigu atitinkami faktai būtų ignoruojami? Anot E. Kūrio, „konstitucinėje justicijoje yra išimtis yra ne faktų tyrimas, bet „gryniesi“ teisės klausimai, kai faktai nėra tiriami“. Teisės tyrimas negali ignoruoti faktus, kurie beveik visada lemia ir jų tyrimo galimybę, o kartais ir būtinybę. Be to, daugelis konstitucinės justicijos bylų kyla iš ginčų dėl aktualiausių valstybės ir visuomenės problemų, kurias sprendžiant ir suabejojama galiojančių teisės aktų taikymo konstitucingumu. Tad ir oficiali konstitucinė Teismo doktrina formuojama tokių faktų fone, kurie jau plačiai aptarinėjami tarp teisininkų, žiniasklaidoje bei visuomenėje. Be to, Lietuvoje daugiausia konstitucinės justicijos bylų inicijuoja ne politinio proceso dalyviai, bet teismai, kurie sprendami bylas „dėl faktų“ suabejoja jose taikytino teisės akto konstitucingumu. Tad teismuose nagrinėjamos „bylos dėl faktų“ išauga į konstitucinės justicijos bylas ir netiesiogiai provokuoja Konstitucinį Teismą gilintis į tokių bylų faktines aplinkybes. Konstitucinės justicijos bylose vis dažniau ginčijami individualūs teisės aktai, kurių konstitucingumo kontrolė priskirtina Konstituciniam Teismui (pvz., Prezidento R. Pakso dekretas, kuriuo suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė J. Borisovui). Spręsdamas tokias bylas, Konstitucinis Teismas neturi alternatyvos faktų tyrimo, nes bendrosios kompetencijos bei administraciniai teismai neturi įgaliojimų pripažinti įstatymus prieštaraujančiais Konstitucijai, o Vyriausybės nutarimus, bei Prezidento dekretus – Konstitucijai ir (arba) įstatymams, t. y. **jeigu be faktų tyrimo neįmanoma išspręsti Teismo jurisdikcijai priskirto teisės klausimo, Teismas pagal Konstituciją neturi teisės jų netirti** [23; 41–51].

Tos pačios nuomonės ir E. Jarašiūnas: aktas gali būti nekonstitucingas ir dėl pažeistų nustatytų jo priėmimo procedūrų, todėl būtina teisės tyrimą papildyti faktinių aplinkybių tyrimu. Konstitucinėje byloje dėl Pilietybės suteikimo J. Borisovui Teismas [49] suformulavo tokią faktų tyrimo konstitucinėse bylose doktriną: „jeigu Konstitucijoje ar įstatymuose yra numatyti atitinkami reikalavimai, kurių turi būti laikomasi (kurie turi būti įvykdyti) leidžiant atitinkamą Respublikos Prezidento aktą, Konstitucinis Teismas, sprenddamas, ar Respublikos Prezidento aktas neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams, turi tirti ir tai, ar tokių reikalavimų buvo laikomasi (ar jie buvo įvykdyti), nes nenustačius šių faktinių aplinkybių būtų neįmanoma iširti ir Respublikos Prezidento akto atitikties Konstitucijai ir įstatymams“. Taigi fakto tyrimas reikalingas norint įvertinti teisės akto konstitucingumą. Įgyvendinant apkaltą **tyrimo objektas** konstitucinės justicijos byloje yra tiesiogiai apibrėžtas Konstitucijoje. Tai asmenų, kuriems pradėta apkaltos byla, veiksmai. Pirmiausiai reikia išsiaiškinti, ar buvo konkretūs veiksmai. Tokius veiksmus galima išsiaiškinti tik konstatavus jų buvimą. **Fakto tyrimas – tokios bylos esmė.** Pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 34 str., įrodymais pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis Teismas konstatuoja esant tam tikrų aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus, arba jų nesant. Esminė įrodymų doktrinos konstitucingumo tezė – „tirdamas, ar Respublikos Prezidento konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija yra pažeista šiurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylos nagrinėjimo Konstituciniame Teisme metu gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Respublikos Prezidentas atliko paklausime nurodytus konkrečius veiksmus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, kad Konstitucija yra pažeista šiurkščiai“ [47]. Šioje byloje nustatytos faktinės aplinkybės buvo grįstos įvairiais įrodymais: valstybės institucijų pažymomis, raštais, sprendimais, liudininkų parodymais ir t. t. O Teismo byloje nustatytos faktinės aplinkybės yra *res judicata* ir iš naujo kitose bylose neįrodinėjamos [39], [23; 141–173].

Taigi Prezidento R. Pakso dekretas, kuriuo suteikta Lietuvos Respublikos pilietybė J. Borisovui, yra individualus teisės aktas, todėl Konstitucinis Teismas negalėjo netirti fakto klausimų byloje dėl šio Prezidento dekreto atitikimo Konstitucijai. Savo ruožtu, Konstitucinio Teismo išvada dėl Prezidento R. Pakso veikslių atitikimo Konstitucijai, yra (kaip ir Konstitucinio teismo nutarimas) Teismo baigiamasis aktas ir niekas negali paneigti šio akto turinio.

Išvados

1. Konstitucinės atsakomybės teisinis suregulavimas turi tam tikrus ypatumus bendrosios teisės tradicijos ir civilinės teisės tradicijos valstybėse. Pavyzdžiui, JAV visos apkaltos procedūros vyksta Senate, teisminės institucijos procese nedalyvauja, pats Senatas veikia kaip prisiekusiųjų teismas. Tik Prezidento apkaltos atveju apkaltai Senate vadovauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Esminis civilinės teisės tradicijos valstybėse taikomos aukštųjų valstybės pareigūnų apkaltos modelio bruožas, yra tas, kad čia aktyviai veikia konstituciniai, arba bendrosios kompetencijos teismai. Tokiu būdu efektyviau įgyvendinama politinio apkaltos proceso teisinė kontrolė, t. y. juridizuojama apkaltos procedūra.

2. Lietuvoje naudojamas „sueuropintas“ amerikietiškos apkaltos modelis, kuris yra „lankstus“. Toks pats „lankstus“ modelis dar naudojamas ir kitose civilinės teisės valstybėse, kur konstituciniai teismai teikia parlamentui išvadą, bet nepašalina asmens iš pareigų. Griežtas europietiškas apkaltos modelis būtų toks, kai pats Konstitucinis teismas pašalina asmenį iš užimamų pareigų arba sustabdo tokio asmens įgaliojimus (Vokietija). Civilinės teisės valstybės parėmė iš amerikiečių pagrindinius apkaltos modelio principus – pagrindinį vaidmenį atlieka parlamentas, nustatinėjami fakto klausimai, vienasmenė, o nekolegiali konstitucinė atsakomybė, baigtinis neteisėtų veikų, už kurias gali būti taikoma apkalta, sąrašas.

3. Pagrindinę funkciją konkrečiose apkaltos bylose Lietuvoje atlieka Seimas, tik jam priklauso apkaltos iniciatyvos bei galutinio verdikto priėmimo teisė. Tačiau, visų pirma, Seimas yra įstatymų leidžiamoji valdžia, ir čia Seimas veikia ne tik kaip savarankiškas įstatymų leidėjas, bet ir kaip Konstitucinio Teismo valios vykdytojas,- Teismo pripažintos antikonstitucinėmis teisės normos, Seimo pašalinamos iš teisės aktų sistemos. Seimas, taip pat, seka Konstitucinio Teismo kuriamą Konstitucijos normų plėtojimą, oficialią apkaltos doktriną – Seimas atsižvelgia į Teismo išaiškinimus, ir nėra visiškai nepriklausomas nuo Teismo valios. Lietuvos konstitucinėje teisėje apkaltos proceso teisinis suregulavimas rėmėsi ne tik teorinėmis žiniomis, bet ir apkaltos konstitucinių bylų praktika. Po A. Butkevičiaus, R. Pakso apkaltos bylų padaryta nemažai įstatyminės bazės pakeitimų, detaliau sureguliuotas apkaltos procesas, pašalintos prieštaraujančios Konstitucijai teisės normos, t. y. vyko aktyvus teisėkūros procesas.

4. Lietuviškame apkaltos modelyje susipina politiniai ir teisiniai elementai. Nors apkaltos procese pagrindinę funkciją atlieka Seimas, bet faktinių aplinkybių tyrimo bei jų juridizavimo funkcija tenka Konstituciniam Teismui. Šis Teismas kuria oficialią apkaltos doktriną – pagrindinius principus ir gaires – aiškina ir plėtoja Konstituciją. Seimui belieka tik įstatymiškai formalizuoti šią doktriną. Taigi apkaltos instituto analizėje pagrindinis dėmesys skirtinas Konstitucinio Teismo nutarimuose, išvadose bei išaiškinimuose įtvirtintai oficialiai apkaltos

konstitucinei doktrinai, kuri yra esminis apkaltos instituto sampratos, tikslų bei principų atskleidimo šaltinis. Čia Konstituciniam teismui tenka specifinė funkcija – išvados teikimas dėl asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečių veiksmų prieštaravimo konstitucijai, bei dėl konstitucijos pažeidimo šiurkštumo laipsnio. Pagal Konstituciją, konstitucinių nuostatų samprata, argumentai, išdėstyti Konstitucinio Teismo nutarimuose, taip pat kituose Konstitucinio Teismo aktuose – išvadose bei sprendimuose, saisto ir teisę kuriančias, ir teisę taikančias institucijas bei pareigūnus, t. y. ir patį Teismą. Pagrindinis šios Teismo sukurtos oficialios doktrinos bruožas – oficialumas ir privalomumas.

5. Šios rūšies konstitucinės justicijos bylų ypatumas – Konstitucinio Teismo pareiga tirti faktinius aukštų valstybės pareigūnų veiksmus bei įvertinti juos konstituciniu aspektu. Pats apkaltos procesas Konstituciniame Teisme yra laikytinas teisiniu procesu, kur nagrinėjamas teisės ir fakto klausimas. Čia pagrindinis Konstitucinio Teismo uždavinys – nustatyti faktines bylos aplinkybes bei teisiškai įvertinti asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečius veiksmus. Taigi Teismas šios kategorijos bylose tiria ne tik teisės, bet ir fakto klausimus, be ko nebūtų įmanomas šios kategorijos bylų nagrinėjimas. O Konstitucinio Teismo byloje nustatyti teisiniai faktai nekvestionuojami- tampa *res judicata*.

Šaltiniai ir literatūra

Norminiai teisės aktai. Konstitucija ir įstatymai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. LR Piliečių priimta ir patvirtinta 1992 m. spalio 25 d. referendumu.- V.: Teisinės informacijos centras prie Teisingumo ministerijos, 1996.
2. Lietuvos Respublikos Seimo statutas // Valstybės Žinios, 1994. Nr. 15 – 249.
3. Lietuvos Respublikos Seimo statutas. Aktuali redakcija nuo 1999 05 25 iki 1999 11 10 // Valstybės Žinios, 1999. Nr.5 – 97.
4. Lietuvos Respublikos Seimo statutas. Aktuali redakcija nuo 1998 12 22 iki 1999 05 10 // Valstybės Žinios, 1999. Nr. 5 – 97.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas // Valstybės Žinios, 1993. Nr. 6–120.
6. Dėl Seimo statuto 4, 9, 10, 12, 15, 44, 46, 49, 61, 68, 78, 113, 135, 136, 137, 138, 145, 149, 151, 152, 155, 156, 162, 163, 164 straipsnių, trisdešimt aštuntojo ir trisdešimt devintojo skirsnių pakeitimo ir papildymo, Statuto papildymo 44 (1) straipsniu ir dvidešimt septintuoju (1) skirsniu bei keturiasdešimtojo skirsnio pripažinimo netekusiu // Valstybės žinios, 2004. Nr. 165–6025.
7. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo papildymo 1¹ straipsniu ir 2 straipsnio papildymo įstatymas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 75–2568.
8. Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1⁽¹⁾ straipsnio pripažinimo netekusiu galios ir 2 straipsnio pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios, 2004. Nr. 98–3633.
9. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymas // Valstybės žinios, 1993. Nr. 5–89.
10. Lietuvos Respublikos Prezidento įstatymo 1, 3,5, 7, 8, 9, 13, 15, 20 straipsnių pakeitimo ir įstatymo papildymo 21, 22, 23, 24 straipsniais įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 112–4992.
11. Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymas. Aktuali redakcija nuo 2003 05 01 iki 2003 11 05 // Valstybės žinios, 1999. Nr.33–943.
12. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados“ // Valstybės Žinios, 2003. Nr.114–5122.
13. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl Specialiosios tyrimo komisijos sudarymo“ // Valstybės Žinios, 2003. Nr. 121–5467.

Kita literatūra

14. Sauliūnas D. Audriaus Butkevičiaus fenomenas, arba ar gali parlamentas nuspręsti kitaip negu teismas? // Justitia, 1999. Nr.3.
15. Skaistys A. Priesaikos institutas ir jo įgyvendinimo problemos // Jurisprudencija, 2004. Nr. 54(46).
16. Vaišvila A. Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000.

17. Konstitucinio teismo aktai. Trečia knyga: 1999–2001. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, 2002.
18. Jovaišas K. Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 2 dalis. – Vilnius: Teisės institutas, 2002.
19. Vitruk N.V. Constitutional Justice. Judicial Constitutional Law and Trial.– Moscow: Law & Legislation publishers, 1998.
20. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. – Vilnius: Pozicija, 1994. 193 p.
21. Mesonis G. Valdžių padalijimas kaip teisinės valstybės elementas // Žmogaus teisės ir jų gintis.– Vilnius: LTU Leidybos centras, 2000.
22. Dicey A. V. Konstitucinės teisės studijų įvadas. – Vilnius: Eurigmas, 1998.
23. Teisė ir faktas konstitucinėje jurisprudencijoje. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2005.
24. Šileikis E. Alternatyvioji konstitucinė teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2003.
25. Jakušev A. B. Konstitucijoje pravo zarubežnych stran. Kurs lekcij. Maskva: Kniga servis, 2003.
26. Apkaltos procedūra Seime prieš Seimo narį Audrių Butkevičių. Seimo spaudos tarnyba. Vilnius, 1999.
27. Seimo nario J. Bernatonio pasisakymas A. Butkevičiaus apkaltoje. 1999 06 15 Seimo posėdžio stenograma.
28. Meilius K., Mesonis G. Moralės normos konstituciniuose teisiniuose santykiuose // Jurisprudencija, 2002, Nr. 31(23).
29. Jarašiūnas E. Valstybės valdžios institucinių santykių problemos konstitucinėje justicijoje. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: LTA, 1999.
30. Šileikis E. Seimo nario teisinė padėtis. – Vilnius: Finansų ministerijos Mokymo centro leidybos grupė, 1996.
31. Jarašiūnas.E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas. Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė (konferencijos medžiaga). – Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
32. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E., ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: LTU Leidybos centras, 2001.
33. Žilys J. Konstitucinio teismo sprendimai – jų teisinė prigimtis ir galia. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. Konstitucinės priežiūros institucijų sprendimų teisinės prigimties, galių ir realizavimo problemos. Vilnius, 1997.
34. Kūris E. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir Konstitucinio teismo diskrecija. Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. Vilnius, 2002.

35. Žilys J. Konstitucinis teismas ir Lietuvos teisės raida // Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Tarptautinė konferencija skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimo penkerių metų sukakčiai. Vilnius, 1998.
36. Valstybės pareigūno priesaika, atsakomybė ir pašalinimas iš posto, 2004 01 23. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo Informacijos analizės skyrius, 2004.
37. Ganusauskas E. Taikiny Nr.1. – Vilnius: Lietuvių tauta, 2004.
38. Vaičaitis E. Prezidento apkalta 2003–2004. Dokumentų rinkinys. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
39. Jarašiūnas E. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta: kelios aktualios problemos // Jurisprudencija. 2006, Nr. 2(80).
40. Statkevičius M. Apkaltos padariniai // Teisė. 2005, Nr.56.
41. Strašun B.A. Konstituciji zarubežnych gasudarstv. – Maskva: BEK, 1996.
42. Laurence H.Tribe. Ralph S. Tyler. American Constitutional Law. Second edition. – Mineola, New York: Foundation press, 1988.
43. Užsienio šalių konstitucijos. Mokomasis leidinys. – Vilnius: Vilnius :MRU Leidybos centras, 2004.
44. Valančius K. L. Lietuvos Valstybės Konstitucijos. – Vilnius: Ekonomikos mokymo centras, 2001.

Teismų praktika

45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ //Valstybės Žinios, 1999. Nr. 42 – 1345.
46. Lietuvos respublikos Konstitucinio teismo nutarimas „Dėl Lietuvos respublikos Seimo statuto 230 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos respublikos Prezidento 2004 m. kovo 12 d. dekreto nr. 397 „Dėl siūlymo pradėti apkaltos procesą Lietuvos respublikos Seimo nariui Artūriui Paulauskui“ atitikties Lietuvos respublikos konstitucijai“ // Valstybės žinios, 2004. Nr. 56–1948.
47. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismo išvada „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento Rolando Pakso, kuriam pradėta apkaltos byla, veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės Žinios, 2004. Nr. 49 - 1600.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismo nutarimas. „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. sprendimo atmesti Seimo nutarimo (dėl specialiosios tyrimo komisijos sudarymo projekto) ir Lietuvos Respublikos Seimo 1998 m. spalio 6 d. nutarimo (dėl seimo narių grupės 1998 m. rugsėjo 28 d. teikimo (dėl apkaltos proceso seimo nariui Audriui Butkevičiui inicijavimo) atitikimo Lietuvos respublikos konstitucijai ir Lietuvos respublikos seimo statuto 24 straipsnio 1

daliai, 238 straipsniui, 239 straipsnio 1 bei 3 dalims bei 241 ir 243 straipsniams“ // Valstybės Žinios, 2000. Nr. 28–784.

49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento 2003 m. balandžio 11 d. dekreto Nr. 40 „Dėl Lietuvos Respublikos pilietybės suteikimo išimties tvarka“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad Lietuvos Respublikos pilietybė išimties tvarka suteikiama Jurij Borisov, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Pilietybės įstatymo 16 straipsnio 1 daliai“ // Valstybės Žinios, 2003. Nr. 124–5643.

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 4 straipsnio (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl pareiškėjo - Seimo narių grupės prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gruodžio 2 d. nutarimas Nr. IX-1868 "Dėl Seimo laikinosios tyrimo komisijos dėl galimų grėsmių Lietuvos nacionaliniam saugumui išvados" neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Seimo laikinųjų tyrimo komisijų įstatymo 3 bei 8 straipsniams (2003 m. balandžio 3 d. redakcija) //Valstybės Žinios, 2004. Nr. 81 - 2903.

51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas. „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1-1 straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės Žinios, 2004. Nr. 85–3094.

52. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo sprendimas. „Dėl Lietuvos Respublikos konstitucinio teismo 2006 m. balandžio 4 d. nutarimo "Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 73 straipsnio 3 dalies (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai" motyvuojamosios dalies II skyriaus 6.3 punkto nuostatos išaiškinimo“ // Valstybės žinios, 2006. Nr.127- 4849.

53. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo nutarimas. “Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis Teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios, 2006. Nr. 65–2400.

Internetiniai puslapiai

54. Teisinės informacijos institutas. Aukščiausiojo teismo kolekcija. Nixon v. Jungtinės Amerikos Valstijos. (91-740), 506 U.S. 224 (1993).

http://www.law.cornell.edu/donors/solicit.php?http_referer=/supct/html/91-740.ZS.html ;

prisijungimo laikas: 2005 01 05.

55. Vilniaus universiteto Teisės fakultetas. Teisės fakultete šiuo metu rengiamų disertacijų temos.
http://www.tf.vu.lt/index.php?fuseaction=displayHTML&file=File_1062.php&langparam=LT;
prisijungimo laikas: 2006 03 27.
56. The Constitution and Impeachment. - Konstitucija ir apkalta.
<http://www.law.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/impeach/constitution.html> ; prisijungimo laikas:
2005 01 18.
57. Litlex duomenų bazė.
<http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=1&str=9519> ; prisijungimo laikas: 2005 01
04.
58. Ex jure internetinis puslapis.
<http://www.exjure.com/lithuania/lt/pn/p-news.php?pn=detail&id=209> ; prisijungimo laikas: 2005
01 04.
59. Dr. Petras I. Jokubka. Spragos Konstitucijoje. XXI amžius. Krikščioniškos minties, kultūros ir
visuomenės laikraštis.
http://www.xxiamzius.lt/numeriai/2004/06/02/nuom_01.html ; prisijungimo laikas: 2005 01 04.
60. Viešojo įstaiga Teisės projektų ir tyrimų centro projektas „EX JURE“. Tyrimas Nr.46.
<http://www.exjure.com/lithuania/lt/tyrimai/46t.htm> ; prisijungimo laikas: 2005-01-04.
61. Sources of the Constitutional Law. - Konstitucinės teisės šaltiniai.
<http://icpo.at.tut.by/consen.html> ; prisijungimo laikas: 2005 01 18.
62. Internetinis puslapis „Bernardinai“
http://www.bernardinai.lt/index.php?s_id=143&exp=1&n_id=1717 ; prisijungimo laikas: 2005 01
05.
63. Delfi internetinis puslapis. J. Žilys: teismo sprendimas nepaneigia politinės - konstitucinės
eksprezidento R.Pakso atsakomybės.
<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=8256330> ; prisijungimo laikas: 2005 12 04.
64. The Impeachment of Andrew Johnson. - Andrew Johnson apkalta.
<http://www.impeach-andrewjohnson.com/13ArticlesOfImpeachment/ArticlesOfImpeachmentI.htm> ;
prisijungimo laikas: 2005 01 05.
65. Legal information institute. LII Backgrounder on Impeachment. - Teisinės informacijos
institutas. LII apkaltos kilmė.
<http://www.law.cornell.edu/background/impeach/impeach.htm> ; prisijungimo laikas: 2005 02 15.
66. European Constitutional law network - Europos Konstitucinės teisės tinklalapis.
<http://www.ecln.net> ; prisijungimo laikas: 2005 01 04.
67. Internet encyclopedia. Impeachment. - Internetinė enciklopedija. Apkalta.
<http://en.wikipedia.org/wiki/Impeachment> ; prisijungimo laikas: 2006 12 13.

APKALTOS INSTITUTAS LIETUVOS KONSTITUCINĖJE TEISĖJE

Svaigedas Stoškus

SANTRAUKA

Darbe „Apkaltos institutas Lietuvos Respublikos Konstitucinėje teisėje“ analizuojamos šio instituto ištakos nacionalinėje teisėje, atliekama lyginamoji analizė su kitų valstybių apkaltos proceso konstituciniu suregulavimu. Nagrinėjama apkaltos instituto definicija, jo reikšmė Lietuvos ir vakarų valstybių teisėje, apkaltos instituto įgyvendinimo problemos, proceso eiga parlamente bei konstituciniuose teismuose. Analizuojama šio instituto evoliucija bendros teisės tradicijos valstybėse - pagrindinai JAV, bei civilinės teisės tradicijos valstybėse. Teorinė analizė grindžiama realių politinių apkaltos bylų praktika Lietuvoje, JAV. Darbe nagrinėjamas teisinės, politinės ir konstitucinės atsakomybės santykis. Atskleidžiamas Seimo, kaip vienintelės valstybės institucijos, kurioje gali būti inicijuojama bei taikoma apkaltos procedūra, pagrindinės funkcijos apkaltos procese, šio proceso eigos stadijos, Seimo laikinųjų bei specialiųjų tyrimo komisijų vaidmuo apkaltos procese. Aptariamas subjektų, kuriems gali būti taikoma apkalta, sąrašas, apkaltos taikymo pagrindai. Analizuojamas Konstitucinio Teismo vaidmuo apkaltos procese,- tik Teismas gali spręsti dėl Konstitucijos šiurkštaus pažeidimo, priesaikos sulaužymo ar nusikaltimo padarymo. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kuriamoje oficialioje konstitucinėje doktrinoje išryškėja tikrosios konstitucinės atsakomybės taikymo ribos bei pagrindai. T.y. tikrieji apkaltos instituto bruožai atskleidžiami ne Konstitucijos nuostatose, bet konstitucinėje jurisprudencijoje. Nagrinėjamas teisės ir fakto santykis apkaltos procese. Analizuojamas Konstitucinio Teismo nustatytų faktų, bei iš rezultatyvios apkaltos pritaikymo asmenims kylančių teisinių padarinių, klausimas.

AN INSTITUTION OF IMPEACHMENT IN LITHUANIAN CONSTITUTIONAL LAW

Svaigedas Stoškus

Summary

This present article “An institution of impeachment in Lithuanian constitutional law” analyses the origins of this institution in national law, gives a comparative analysis of constitutional regulation of an impeachment procedure in Lithuania and in other states.

The paper presents the definition of “institution of impeachment”, shows an importance of this institution in Lithuanian and in West States law, the problems of implementation of this institution and the process of impeachment in Parliament and in Constitutional Courts. The paper analyses an evolution of this institute in common law counties – especially in USA and in civil law countries. The theoretical analysis is based on practice of real political impeachment cases in Lithuania and USA. The present article researches the ratio of juridical, political and constitutional liability, discusses the main functions of Seimas in an impeachment procedure, the main stages of an impeachment procedure and the role of Seimas provisional and selective investigative commissions in the process of impeachment. It should be mentioned that Seimas is as an exclusive State institution where the process of impeachment could be initiated and applicable.

The paper shows the list of impeachment subjects and the grounds of impeachment application. Also it analyses the part of Constitutional Court in the process of impeachment. It should be mentioned that only the Court can decide if the Constitution was outraged, the crime or the perjury was done. The official constitutional doctrine of the Constitutional Court shows the actual limits and grounds of the constitutional liability application. That means, that the constitutional jurisprudence, not the Constitution provisions shows actual features of impeachment institution. Also the ratio of law and fact in the impeachment process is analyzed. The present article discusses the question of Constitutional Court established facts and the question of legal consequences originated from the useful impeachment procedure application to persons.

SVAIGEDAS STOŠKUS

E. paštas: svaigis@gmail.com

Darbo baigimo data: 2006-12-17